

Förord

Efter en tioårig försöksperiod etablerades riksidrottsgymnasierna 1982 med specialidrott på schemat. De tog som mest in 850 elever per år men sedan 1993 har antalet nyintagna sjunkit till drygt 400. Parallellt med nedskärningarna har möjligheter öppnats att välja specialidrott i den ordinarie gymnasieskolan vilket minst 6000 elever utnyttjat.

I *Kroppen eller knoppen* studerar och jämför fil. dr. Rolf Jons-son, universitetslektor vid Högskolan Dalarna, de långsiktiga effekterna av valet av idrottsgymnasium och av ämnet specialidrott i gymnasieskolan. Genom att studera, både hur idrottskarriären efter skoltiden gestaltat sig, och konsekvenserna satsningen på idrotten fått för vidare utbildning, yrkesval, arbetsmöjligheter och sociala relationer, kompletterar denna studie Riksidrottsförbundets utvärderingar, som begränsat sig till själva gymnasietiden.

En viktig slutsats är, att det är det allra bästa för eleven, för idrottsprestationen och för samhället, att satsningen på idrotten och studierna fungerar väl tillsammans, inte minst med tanke på de senaste årens politiska signaler, att det är ett riksintresse att Sverige är med på den internationella arenan.

Min förhoppning är att ESO med denna rapport ska stimulera till debatt och ge kreativa uppslag till hur skolan bäst ska sörja för den idrottande ungdomens framtid.

Som vanligt i ESO-sammanhang svarar författaren för innehållet i rapporten.

Stockholm i april 2000

Anna Hedborg

Ordförande för ESO

Innehåll

1	Sammanfattning	9
1.1	Bakgrund	9
1.2	Syfte	10
1.3	Kort om undersökningen	10
1.4	Val och prioriteringar under gymnasietiden	11
1.5	Fortsatt utbildning	12
1.6	Arbetsituation	13
1.7	Idrotten efter gymnasiet	15
1.8	Elitidrottskarriärens avslutning	16
1.9	In i och ut ur idrottsgymnasiet	18
1.10	Både-och eller antingen-eller	19
1.11	Nu och i framtiden	19
1.12	Några huvudslutsatser	20
2	Studiens syfte, innehåll och uppläggning	23
2.1	Studiens syfte	25
2.2	Rapportens uppläggning och genomförande	26
	2.2.1 Den principiella uppläggnigen	27
	2.2.2 Urvalet	27
	2.2.3 Undersökningens steg 2	29
2.3	Bortfall och bortfallsanalys	30
3	Riksidrottsgymnasiet - tillkomst och mål	33
3.1	Tillkomst och omfattning	33
3.2	Mål	34
3.3	Utvecklingen i dag	35
3.4	Kommer något annat i stället?	37

4	Resultat	39
4.1	Inför och under gymnasietiden	39
4.1.1	Val av gymnasielinje	39
4.1.2	Bortval av ämnen	42
4.1.3	Prioritering utbildning - idrott	45
4.1.4	Bedömningen efter gymnasietiden	47
4.1.5	Om inte idrottsgymnasium?	49
4.1.6	Betygen	49
4.1.7	Skillnader mellan idrotter	52
4.2	Utbildning och arbete efter idrottsgymnasiet	54
4.2.1	Fortsatt utbildning	54
4.2.2	Idrotten och högre studier	57
4.2.3	Arbetsituationen	57
4.2.4	Idrottens betydelse för yrkesval och nuvarande arbete	58
4.2.5	Idrottens inverkan på arbetslivet	60
4.3	Idrotten efter gymnasiet	62
4.3.1	Idrottslig tävlings- och prestationsnivå	63
4.3.2	Placeringar	64
4.3.3	Könsvariationer	66
4.3.4	Idrottsutfallet relaterat till val och prioritering under gymnasietiden	67
4.3.5	Annat deltagande inom idrotten	67
4.4	Elitidrottskarriärens avslutning	68
4.4.1	Variationer mellan idrotter	69
4.4.2	Orsaker att sluta	70
4.4.3	Ingångsmotivation och avslutning	71
4.4.4	Från idrottsgymnasiet till vuxenlivet	72
4.4.5	Det fria fallet	73

5	Övergripande synpunkter	75
5.1	In och ut ur idrottsgymnasiet	75
	5.1.1 Om notfiske och flugfiske	77
	5.1.2 ...och ut ur idrottsgymnasiet	80
5.2	Både-och eller antingen-eller?	82
5.3	Om önskvärldheten av en elitidrott	84
5.4	Kostnader	85
5.5	Elitidrott och utbildning - mellan två stolar	88
	Referenser	89
	Summary	93
	Förteckning över ESO:s rapporter	109

1 Sammanfattning

1.1 Bakgrund

Riksidrottsgymnasiets historia börjar med några riksdagsmotioner om ungdomsidrotten 1965. De ledde till en statlig utredning som 1969 (SOU 1969:29) presenterade det första förslaget till en kombination av elitidrott och utbildning.

Genom ett samarbete mellan Riksidrottsförbundet och två kommuner inleddes 1972 en försöksverksamhet, som 1977 togs över av Skolöverstyrelsen, vilket möjliggjorde förändringar i studieplanen. 1982 permanentades kombinationen elitidrott och utbildning, ämnet specialidrott gjorde sin entré. Omfattningen har ökat under hela 1980-talet och början av 1990-talet för att nå sin höjdpunkt 1993 då 32 idrotter hade idrottsgymnasier fördelade på 49 kommuner och cirka 1800 antagna elever 1992. Antalet intagningsplatser har som mest varit 850. Riksidrottsgymnasiets ställning har återigen kommit upp till diskussion i samband med den senaste gymnasie-reformen.

Det övergripande målet är att göra det möjligt för talangfulla ungdomar att kombinera elitidrott med gymnasiestudier. De

ursprungliga målformuleringarna betonade det sociala ansvaret medan intresset för den elitidrottsliga dimensionen var begränsad. Dagens formuleringar är mer uttalat elitidrottsliga.

En utvärdering 1981 ställde frågan om idrottande ungdomars framtida utveckling i ett längre tidsperspektiv. Intresset gällde i första hand verksamheten under studietiden.

1.2 Syfte

Denna studie börjar där 1981 års utvärdering slutade och ställer frågan **Vad hände efter idrottsgymnasiet?** med betoning på den fortsatta utbildningen, inträdet på arbetsmarknaden, den fortsatta idrottsutövningen och vilka idrottsliga resultat som nåtts när ungdomarna nått senioråldern. Ett andra syfte är att, utifrån erhållna resultat, diskutera riksidrottsgymnasiets ställning och möjligheter i utbildningssystemet, ekonomiska förhållanden och utvecklingen inom elitidrotten.

1.3 Kort om undersökningen

Först gjordes ett urval av skolor som haft riksidrottsgymnasier sedan 1982 med idrotter som funnits fram till 1993, hela den studerade perioden. För 664 personer kunde vi erhålla kopior av avgångsbetygen från gymnasiet (betygsundersökningen). När deras adresser uppdaterades inträffade ett första bortfall, alla var inte möjliga att nå. De 514 (84 %), som var möjliga att nå via brev, ombads svara på en enkät. En mer detaljerad analys visar att bortfallet är selektivt, värdena blir något mer positiva än om samtliga hade svarat, till exempel vad gäller utbildningsresultat, fortsatt utbildning och idrottslig nivå.

1.4 Val och prioriteringar under gymnasietiden

Idrottsgymnasiernas elever är påtagligt överrepresenterade på de tvååriga teoretiska linjerna i jämförelse med hela riket, vilket motsvaras av en underrepresentation på de tvååriga yrkesinriktade utbildningarna. 1993 kan vi i vårt material avläsa en högre andel på treåriga utbildningar. En betydande förflyttning från tvåårig social linje till treårig ekonomisk och samhällsvetenskaplig linje förefaller ha ägt rum. Linjevalet är också könsrelaterat. Flickorna föredrar treåriga utbildningar och är endast i sällsynta fall representerade på de yrkesinriktade utbildningarna.

En övervägande majoritet av eleverna anser att beslutet om linjeval varit deras eget. I de fall där man uppfattat en påverkan från annan person talar resultaten för att idrottsrörelsen, och i viss mån även skolans personal, påverkat valen i riktning mot enklare och kortare utbildning, medan inverkan från föräldrarna har gått i motsatt riktning.

De elever för vilka idrotten har varit viktigast har i större utsträckning valt kortare utbildningar, om de inte varit idrottsaktiva hade de i större utsträckning valt en annan utbildning. De som låtit utbildningsintresset utgöra grunden för linjevalet skulle oftare ha "gått samma linje en gång till" och färre av dessa har ångrat sitt linjeval.

Vid timplanejämkningen, bortvalet av fem veckotimmar i första hand i språk, för att ge utrymme för specialidrottsämnet, har ungefär en tredjedel av eleverna fått ta vad som bjudits, vilket inte överensstämmer med gymnasieförordningens intentioner. Också de elever som fick välja själva valde bort språk. Ett begränsat antal elever valde bort ämnen med direkt relevans för fortsatta studier. Mönstret är detsamma under hela den studerade tidsperioden.

En tredjedel av eleverna anser att idrotten inverkat negativt på studierna, knappt hälften anser att den varit positiv. Flickorna är positivare än pojkarna.

Med gymnasiebetyget som mått visar en ingående analys att studieresultatet i de teoretiska ämnena blivit något sämre än för riksgenomsnittet. Detta uppvägs delvis av höga betyg i idrotts- och specialidrottsämnena. Flickorna visar ett betydligt bättre resultat än pojkarna. Betygsutfallet varierar mellan olika idrotter, resultatet kan tolkas utifrån deras sociala rekryteringsbas. Modern forskning visar att det fortfarande är relevant att tala om medelklass- och arbetarklassidrotter, vilket återspeglar sig i såväl linjeval som betygsutfall.

1.5 Fortsatt utbildning

Utbildningen efter gymnasiet har studerats på två sätt – i vilken utsträckning har gymnasiebetyget kompletterats och hur många har fortsatt att studera. 40 % har kompletterat sina gymnasiestudier, jämförbar statistik för samtliga gymnasister finns inte tillgänglig. Kompletteringarna är inte direkt relaterade till linjevalet under gymnasietiden, utan till om man skulle ha valt samma utbildning om man inte elitidrottat samt om man haft anledning att ångra sitt tidigare val. En fjärdedel av kompletteringarna är helt eller delvis betingade av valen som gjordes under gymnasietiden. Två tredjedelar av skälen till att komplettera hänger samman med behörigheter och betyg vid ansökan till högre studier. I normalfallet har kompletteringen klarats av på högst ett år genom Komvux, mestadels efter avslutad idrottskarriär. Slutsatsen är att ett medvetet val av en annan utbildning än den eleven egentligen vill gå, riskerar att gymnasiestudierna förlängs. Omvänt kan ett val av mindre betungande studier under gymnasiet till förmån för idrotten i det alltid kompletteras i efterhand.

Lite drygt hälften i undersökningsmaterialet har gått någon form av eftergymnasial utbildning om vi även räknar med dem som vid undersökningstillfället deltog i högre utbildning. Om materialet behandlas så att det blir jämförbart med utbildningsstatistikens beräkningsgrunder och tar hänsyn till aktuell åldersgrupp, blir slutsatsen att andelen idrottsgymnasieelever med högre utbildning ligger i nivå med motsvarande åldersgrupp i befolkningen. Ett framträdande resultat är att 47 % av kvinnorna har en högre utbildning, vilket ligger väsentligt över befolkningsgenomsnittet, medan männen ligger något under. Skillnaden mellan utbildning och idrott som prioriteringsgrund för linjevalet på gymnasiet slår igenom mycket starkt i relation till eftergymnasiala studier. Bland dem som företrädesvis lät utbildningen utgöra grunden för valet av gymnasielinje har drygt 70 % (någon form av) eftergymnasial utbildning att jämföra med cirka 40 % bland dem som hade idrotten som primär prioriteringsgrund för sitt val.

Den andel som läst sin högre utbildning parallellt med idrotten ökar från 33 % 1984 till 57 % 1993. Att två tredjedelar av dem som tävlat på de högsta nivåerna studerat parallellt med idrotten talar för att en utbyggd fortsättning på idrottsgymnasiet i form av en "idrottshögskola" är viktig för att tillvarata den potential som grundlagts genom idrottsgymnasiet.

1.6 Arbetsituation

Vid undersökningstillfället arbetade 63 % heltid och 6% deltid, 2 % var egna företagare och 3 % hade "annan sysselsättning", till exempel föräldraledighet. 21 % studerade vid högskola eller universitet och 5 % var arbetslösa eller i arbetsmarknadsåtgärder. Andelen studerande svarar väl mot andelen i rikspopulationen. Ett detaljstudium av de få arbetslösa (eller i arbetsmarknadsåtgärder) i relation till deras idrottande visar tendenser till att de arbetslösa har investerat mer i idrotten och varit framgångsrikare. Studien visar också att en hårdare satsning på idrotten i kombination med lägre

betyg och kortare utbildning för en liten grupp kan resultera i sämre framtida möjligheter på arbetsmarknaden.

För 32 % har idrottsutövningen på något sätt påverkat deras yrkesval. 20 % har för tillfället ett arbete som mer eller mindre direkt har anknytning till idrotten.

Knappt var femte uppger att de under någon period haft idrottsutövningen som huvudsaklig inkomstkälla. För 8 % av dessa har det rört sig om kortare perioder medan 7 % har haft idrotten som huvudsaklig inkomstkälla under 1–2 år och 5 % under tre år eller mer.

Under kortare eller längre period har 25 % helt eller delvis avstått arbete till förmån för idrotten. Fördelningen över idrotter är olika. Utmärkande för de idrotter där vi finner de som avstått arbete överrepresenterade, är att de kräver träning i stort sett året om och att Sveriges geografiska läge vädermässigt gör att viss träning förläggs utomlands. Denna satsning står också i direkt relation till den nivå på vilket man tävlat. Bland dem som tävlat på nivåer under SM-nivå har bara 5 personer av de 514 som svarat på enkäten avstått arbete för idrotten medan 73 % bland dem som individuellt tävlat på VM/OS-nivå avstått. Att avstå från arbete är lika vanligt bland kvinnor som män. Drygt hälften har under denna period haft sin försörjning helt eller delvis direkt genom idrotten. En fjärdedel har finansierat satsningen själva eller med hjälp av familjen. 15 % uppger att satsningen finansierats genom A-kassa eller arbetsmarknadsåtgärd.

I undersökningen lät vi de svarande genom olika frågor bedöma hur idrotten inverkat på arbetslivet. Studerar vi relationen mellan idrottsgymnasieidrott och framtida arbetsliv framtonar, om vi utgår från de svarandes egna bedömningar, en mycket positiv bild. För majoriteten förefaller det föreligga en utveckling av attityder, vanor och färdigheter som bedöms vara gynnsamma senare i livet. Situationen är delvis annorlunda för de flesta av dem som senare satsat hårdast på idrotten och nått de högsta tävlingsnivåerna – här kostar idrotten både arbetslivsmässigt och ekonomiskt. Det positiva resultatet bör dock tonas ned något mot bakgrund av dels bortfallet som bedöms ha en mer negativ syn, dels det faktum att vi i materialet bara har med dem som gått igenom idrottsgymnasiet.

Inverkan för dem som avbrutit sina idrottsgymnasiestudier har vi ingen information om.

1.7 Idrotten efter gymnasiet

Att bestämma den uppnådda idrottsliga nivån är inte okomplicerat. Den ekonomiska satsning som riksidrottsgymnasiet innebär och vår tolkning av befintliga dokument gör att vi bedömer att utfallet måste ses på seniornivå. Vi har vidare försökt bestämma dels på vilken nivå man deltagit, dels prestationsnivån med utgångspunkt från bästa placering.

På frågan om satsningen på elitidrottskarriären efter gymnasiet uppger 36 % att de som seniorer inte satsade på elitidrotten. Ser vi idrottsgymnasiet som en förberedelse för en elitidrottslig karriär framstår ett bortfall på drygt en tredjedel som relativt stort. En del har ändå deltagit i tävlingar som seniorer men var femte, med en medianålder på 22 år och en variation mellan 17 och 33 år, har helt försvunnit från elitidrotten. Medelåldern för dem som fortfarande tävlar är 26 år. Om vi ser till deltagande i tävlingsinriktad idrott vid undersökningstillfället så är 29 % aktiva.

På svensk mästerskapsnivå har 28 % tävlat, på internationell nivå 33 %. Utfallet blir, oavsett arten av jämförelse, att nivån är väsentligt högre inom individuella idrotter än inom lagidrotter.

Att delta i en tävling är en sak, att nå en bra placering är en annan. En tredjedel av eleverna har tävlat på internationell nivå, vilket kanske kan tolkas som jämförelsevis framgångsrikt. Studerar vi i stället placeringar blir bilden delvis annorlunda. 53 % uppger resultat/placeringar lägre än på svensk mästerskapsnivå. 33 % från svenska mästerskap och 14 % från internationella tävlingar. 18 % har tagit medalj på SM, 2 % på EM. 4,5 % (19 personer) har placerat sig bland de 10 bästa på VM/OS. Räkna vi utfallet på hela materialet i förhållande till idrottsgymnasiepopulationen finner vi att 28 % har resultat från SM-tävlingar och 5 % från internationella tävlingar. 15 % har erövrat medalj på SM och 5 % har antingen

tagit medalj på ett EM eller placerat sig bland de 10 bästa på VM/OS.

Ett studium av placeringarna ger således en delvis annorlunda bild än studiet av deltagandet. Ser vi till deltagandet på olika nivåer kan vi säga att drygt 60 % har nått en tävlingsnivå på lägst svensk mästerskapsnivå, medan resultatet, om vi i stället frågar efter bästa prestation, för drygt hälften ligger under svensk mästerskapsnivå. Endast 5 % har sina bästa resultat på internationella tävlingar.

Hur skall detta utfall värderas? Utgår vi från ambitionerna att idrottsgymnasiet skulle ge möjligheter till en idrottslig satsning parallellt med studierna har verksamheten varit framgångsrik. Många har getts möjligheten av prova. En del har kommit fram till att en fortsättning som senior inte var tillräckligt intressant och slutat eller tidigt trappat ned samtidigt som en liten grupp nått den absoluta världseliten. Utgår vi däremot från senare tids mål, att idrottsgymnasiet skall leda till en hög elitidrottslig nivå som senior, så framstår resultatet som mer blygsamt. Drar vi gränsen för elitidrottsligt deltagande och prestation vid SM-nivå så har drygt hälften nått målet.

Resultaten antyder att kvinnorna visar mer av ett antingen-eller-förhållande till idrotten, sluta tidigt eller bli bra. Nära hälften slutade senast i 20-årsåldern och en högre andel kvinnor än män har aldrig tävlat på seniornivå. Samtidigt förefaller en högre andel ha lyckats bättre och nått en högre tävlingsnivå än männen som i betydligt större utsträckning återfinns på mellannivå.

Ett intressant resultat är att åtgärder som syftar till kortare och enklare utbildning inte slagit igenom i det idrottsliga utfallet. Inte heller prioriteringsgrunden utbildning/idrott har varit relevant för det idrottsliga utfallet på seniornivå.

1.8 Elitidrottskarriärens avslutning

Medelåldern för avslutningen av idrottskarriären låg för dem som slutade idrottsgymnasiet 1984 på 23,3 år och för dem som slutade 1993 på 21,2 år. En möjlig tolkning av denna utveckling är att det krävs en ökad satsning på idrotten för att nå eliten samtidigt som

arbetsmarknaden har ökat kraven på högre utbildning. Beslutet att som senior satsa på elitidrott har fått karaktären av antingen-eller. Lagidrottarna är aktiva längre än de individuella idrottarna, tidigast avbryter simmare och friidrottare sin elitkarriär.

Orsakerna att sluta varierar beroende på åldern. Andelen som slutat av sociala skäl (utbildning, arbete, familj) ökar med ökad ålder. För dem som slutat senast vid 20 års ålder är de vanligaste orsakerna (sammanlagt 60 %) skador eller att man tröttnat. Flera individuella kommentarer i undersökningen visar en koppling till verksamheten vid idrottsgymnasierna.

Analysen av motivation och prioriteringar under gymnasietiden pekar mot att starkare prioritering av idrotten och högre idrottslig målsättningsnivå gör att fler slutar sin elitidrottsatsning på grund av i första hand skador, medan en mer uttalad prioritering av utbildningen är mer associerad med sociala skäl som viktigaste orsak att upphöra med elitidrotten. Kvinnor som avslutar sin karriär tidigt uppger väsentligt oftare sociala skäl som orsak än männen.

Ytterligare ett skäl att upphöra med elitidrotten är ”det fria fallet”, möjligheterna att fortsätta karriären på ett sätt som ger rimliga möjligheter att kombinera elitidrott med arbete, studier och familjebildning. Övergången från gymnasietets välordnade värld med tillgång till tränare, kamrater, utbildning, mat och logi till ett eget liv med krav på försörjning och fortsatt utbildning uppfattas som svår att hantera, vilket resulterar i att idrotten väljs bort. Vi anar att problemen kan förstärkas av vad som i vissa idrotter varit en av urvalsgrunderna för urvalet till idrottsgymnasierna, prioriteringen av talangfulla ungdomar från mindre idrottsföreningar med mindre kvalificerade tränare och träningskamrater. Ungdomar med goda träningsmöjligheter har ofta på hemorten fått gymnasiestudierna anpassade till idrotten. För den som kommit från den lilla klubben, ofta på den lilla orten, kan det bli närmast omöjligt att flytta tillbaka hem efter idrottsgymnasiet och fortsätta med idrotten på samma nivå. Det kan bli aktuellt med såväl byte av bostadsort som klubb i samband med övergången till ett liv efter gymnasiet. För den idrottsligt framgångsrike och uppmärksammade kanske steget inte är så långt, medan en avslutning av (elit)idrotten inte ligger

närmare för den som idrottsligt befinner sig på mellannivå och inte är attraktiv för den stora klubben.

Satsningen under gymnasietiden från samhället, idrottsrörelsen och den enskilde individen kommer kanske inte till sin fulla rätt eftersom det för många inte finns någon egentlig fortsättning vid gymnasietidens slut. Många av våra resultat pekar på det. Vinsterna på de investeringar som gjorts i gymnasieskolan minskar genom att kedjans sista länkar bara finns för ett fåtal.

1.9 In och ut ur idrottsgymnasiet

Prestation och motivation är de främsta kriterierna för att komma in på riks-idrottsgymnasierna. Forskning visar att det är svårt, på individuell nivå kanske omöjligt, att göra en prognos på femtonåringar avseende framgången och prestationen tio år senare. Att så många avbryter karriären tidigt kan ses mot denna bakgrund.

Sannolikheten att återfinnas i elitidrottsliga sammanhang som såväl junior som senior är väsentligt högre om personen är född under årets första kvartal medan den på året sent födde har det väsentligt svårare. Ett naturligt uttryck för att en tidig utveckling, storlek, m.m. har ett stort genomslag på prestationen i de tidiga tonåren.

Idrottsgymnasiet får allt färre platser (i princip en halvering jämfört med 1993), vilket ytterligare förstärker detta problem. Risken att missa de som kan utvecklas som seniorer ökar med en smalare rekryteringsbas.

Möjligheterna att kombinera högskolestudier och elitidrott är utesluten för de flesta som inte kan finansiera sina studier på egen hand och därigenom läsa i sin egen takt. Den idrottspolitiska propositionen avstyrker ordförande för elitidrottare vid antagning till högre studier, vilket ytterligare försvårar möjligheterna att utveckla idrottshögskolor. Det är möjligt att fler söker sig till en fortsättning i länder som erbjuder helt andra möjligheter att kombinera en elitidrottslig satsning med en kvalificerad utbildning.

1.10 Både-och eller antingen eller

Betydelsen av att kunna kombinera en elitidrottslig satsning med annan meningsfull aktivitet framgår tydligt. Det finns inget som visar att en tidig specialisering på en idrott är betydelsefull för en framgångsrik karriär som senior. En total satsning på idrotten under tonåren som utesluter gymnasiestudier innebär ett mycket stort risktagande. Att låta idrotten gå ut över skolarbetet kan få mycket negativa konsekvenser sett i ett framtidsperspektiv. Resultaten visar också att de som låtit idrotten få företräde före studierna inte varit mer framgångsrika än de som ägnat sig åt samma studiekarriär som de skulle ha gjort även om de inte idrottat. En helhet med flera komponenter ger för de allra flesta ett positivare utfall än en ensidig satsning på idrotten. Undantagen torde utgöras av det lilla fåtal som tidigt blir professionella och framgångsrika.

1.11 Nu och i framtiden

Den idrottspolitiska propositionen ser positivt på betydelsen av en svensk elit som hävdar sig internationellt. Riksidrottsgymnasiet anses fylla en viktig funktion. Samtidigt skärs antalet platser ner och antalet idrotter minskar, vilket inte stämmer med propositionens utsaga att ”möjligheter bör skapas för alla idrotter att bli mer konkurrenskraftiga i internationella sammanhang”. Möjligheterna att fortsätta med idrotten i en idrottspluton minskar radikalt genom nedskärningen av försvaret och utvecklingen av idrottshögskolor hämmas när elitidrott inte längre ger ortsföreträde. Idrottspolitiska propositionen tillstyrker heller inte denna möjlighet. Investeringen i riksidrottsgymnasiet kan bedömas som tveksam mot bakgrund av de begränsade möjligheterna till en fortsatt kombination av elitidrott och utbildning/arbete.

En genomgång av idrottare i landslag i några olika idrotter visar att andelen som gått idrottsgymnasium varierar mellan olika idrotter från alla till ingen. Majoriteten på landslagsnivå, särskilt inom de stora lagidrotterna, har inte gått på riksidrottsgymnasium.

Nedskärningarna av antalet platser och inriktningen på eliten förbättrar inte situationen. De potentiellt framgångsrika seniorerna torde dock gynnas av utvecklingen av regionala idrottsgymnasier för de stora lagidrotterna

Ett försök att uppskatta kostnaderna för riksidrottsgymnasierna visar att variationerna mellan idrotter är stora. De enstaka fall som här studerats visar att merkostnaden för idrotten ligger mellan 60- och 85 000 per elev och år varav cirka två tredjedelar kommer från kommunerna. Genomsnittligt uppgår den kommunala ersättningen för utbildningsprogrammet till cirka 30 000 kronor.

Slutligen kan konstateras att betonandet av betydelsen av svensk elitidrott på internationell nivå inte motsvaras av en utveckling inom utbildningssystemet. Färre platser vid riksidrottsgymnasier, färre timmar specialidrott på schemat och borttaget ortsföreträde vid antagning till högskolestudier är en utveckling som motverkar möjligheterna att nå en elit på seniornivå. De möjligheter som finns att inrätta ämnet specialidrott på regional och lokal basis erbjuder en potential som skulle kunna bredda rekryteringsbasen. En sådan utveckling är dock en rent kommunal angelägenhet som inte tar idrottspolitiska hänsyn.

1.12 Några huvudslutsatser

Undersökningens resultat och de övergripande resonemangen leder till följande slutsatser:

Mot bakgrund av det idrottsliga resultatet framstår en satsning på riksidrottsgymnasier för de stora lagidrotterna mindre befogad.

En satsning på rikssamlade idrottsgymnasier är motiverad i följande fall:

- Idrottsutövningen, till exempel alpin skidåkning, segling och golf påverkas av klimatet eller av geografiska och anläggningsmässiga förutsättningar.
- Antalet ungdomar är så begränsat att man riskerar att bli ensam i klubben.
- Idrotter med begränsad tillgång till kvalificerade tränare.

För idrotter som orientering och simning med god täckning i större delen av landet, bredd i ungdomsverksamheten och tillgång till kvalificerade tränare kunde regionala idrottsgymnasier inrättas.

Studien visar att den valda utbildningen i viss utsträckning anpassats efter idrotten och att en koncentration av idrottselever har skett till samma gymnasielinjer av bland annat administrativa skäl. Åtgärder som i ett individuellt helhetsperspektiv ses som negativa kan förklara det stora behovet av kompletterande gymnasiestudier. Vi har dessutom inte funnit stöd för att dessa åtgärder har resulterat i större idrottslig framgång. Ett fullt ansvar för individen innebär att fritt kunna välja önskad utbildning. Detta ställningstagande kommer delvis i konflikt med att många riks-idrottsgymnasier ligger i mindre kommuner som erbjuder ett begränsat gymnasieprogram.

En överväldigande majoritet av de ungdomar som genomgått idrottsgymnasiet har uppfattat detta som en positiv upplevelse och en erfarenhet som är betydelsefull för deras framtid. Samtidigt önskar vi naturligtvis att alla ungdomar gick ut gymnasiet med en sådan erfarenhet oavsett utbildningens inriktning och innehåll.

2 Studiens syfte, innehåll och uppläggnig

Riksidrottsgymnasiet etablerades, efter en försöksverksamhet, 1982 och växte gradvis fram till 1993 då förutsättningarna förändrades genom gymnasiereformen.

En omfattande utvärdering av försöksverksamheten¹, gjord vid Umeå universitet 1981 blev en viktig del i beslutsunderlaget vid etableringen. I den sista av delrapporterna (104) diskuteras bland annat idrottselevernars fortsatta utveckling:

”Vi har data om elever som idrottat inom försöksverksamhetens ram men också i kombination med vanliga gymnasieskolestudier. Det är en stor grupp (400) av våra bästa idrottsungdomar med homogen ålderssammansättning. Vad händer med deras idrottande i framtiden? Hur kommer deras fortsatta utbildningsmönster att utvecklas?”

Vi har inte funnit någon studie som ägnat intresse åt frågan Vad händer efter idrottsgymnasiet?

En utvärdering inför övergången till den nya gymnasieskolan av Riksidrottsförbundet och Göteborgs universitet konstaterar²:

¹*Pedagogiska rapporter 100–104*. Pedagogiska institutionen. Umeå universitet. 1981.

²*Specialidrott på och utanför skolschemat*. Riksidrottsförbundet 1993.

”Några heltäckande utvärderingsstudier från den permanenta/reguljära IG-verksamheten finns inte gjord i nämnvärd omfattning. Föreliggande studie får således betraktas som en uppsummering av EU³-systemets ”flaggskepp” under hela den reguljära tidsperioden fram till omorganisationen av gymnasieskolan.”

I Riksidrottsförbundets informationsbroschyr 1998 finner vi:

”Det går att kombinera en idrottssatsning med fullständig utbildning i gymnasieskolan och bli bäst i Sverige i sin idrott. Man kan också bli bäst i Norden och i vissa idrotter även i Europa, åtminstone i sin åldersklass. Efter genomgångna gymnasiestudier kombinerade med intensiv idrotts-satsning finns åtskilliga bevis på en framgångsrik karriär inom såväl idrotten med VM- och OS-deltagande som det civila arbetslivet eller fortsatta högskolestudier. Några exempel på detta är...” (Här nämns 44 av våra mest kända idrottsmän och -kvinnor från 80- och 90-talet.)

Thomas Wassberg och Annichen Kringstad får i *Svensk Idrott* (2/1982) representera den svenska modellen:

”Thomas Wassberg är ett strålande bevis på det lyckade i kombinationen elitidrott/studier enligt den svenska modellen. Bilden är från 1977. Det år då Wassberg slutade på skidgymnasiet i Järpen och direkt tog plats i den svenska skideliten.”

”Annichen Kringstad, ung, uppmärksammad, omsvärmd och världsbäst i orientering. Utbildningen på OL-gymnasiet i Åmål lade grunden till framgångarna.”

Riksidrottsgymnasiet har haft knappt 10 000 elever. Att några av våra mest framgångsrika idrottare har gått på idrottsgymnasium är ett faktum. Men många har inte gjort det. Och alla som gjorde det blev inte stjärnor. En fråga som ibland dykt upp i samtal med personer med anknytning till idrottsgymnasier är hur många som blev elitidrottare som seniorer. Flera har antytt att avtrappningen från (elit)idrotten var ganska stor direkt efter idrottsgymnasiet. Någon systematisk information om detta har vi dock inte kunnat finna.

³Utläses Elitidrott-Utbildning

Att det har blivit en sanning att elitidrottsaktiva också lyckas bra i skolan och med högre studier visar tidningsrubriker som ”Bra i idrott – bra i teoretiska ämnen” (*Skolvärlden* 15/1983). Hur det förhåller sig i ett längre tidsperspektiv har vi ingen systematisk kunskap om. Kan det vara så att det mediala framhävandet av de framgångsrika har skymt sikten för vilka effekter idrottsgymnasiet haft i stort?

2.1 Studiens syfte

Denna studie följer upp problemformuleringen från 1981:

”Vad händer med deras idrottande i framtiden? Hur kommer deras fortsatta utbildningsmönster att utvecklas?”

Huvudfrågeställningen är **Vad händer efter idrottsgymnasiet?** Vi formulerade också delfrågeställningar som om idrotten påverkat valet av gymnasielinje och vilka konsekvenser detta fått och om idrottsgymnasiet och idrotten haft någon betydelse för arbetslivet. Delfrågeställningarna presenteras i resultatredovisningen.

Utifrån resultaten diskuteras riks-idrottsgymnasiet i förhållande till förändringar i utbildningssystemet, ekonomin och idrotten.

Ytterligare ett sätt att se på studiens syfte är att utgå från frågan **Vad har vi lärt och vad kan vi lära av historien?** Studien omfattar den tidsperiod då riks-idrottsgymnasiet inrymdes under ett äldre gymnasiesystem. I den meningen är studien historisk. Vi har sett att verksamheten förändrats och att ytterligare förändringar sannolikt är på väg. I en artikel i *Falukuriren* den 7 april 1999 framför en längdskidåkare kritiska synpunkter på förbundet och längdskidåkningens organisation:

”Så länge skidgymnasiet och skidhögskolan varar fungerar i varje fall träningen ordentligt. Eleven får stöd och hjälp av en tränare. Men vad händer sedan när man lämnar skolan? I klubbarna har man ledarresurser för barn och ungdom. Kanske också juniorer. Men seniorerna förutsätts själva kunna sköta träningen.”

Ordföranden i svenska skidförbundets längdkommitté säger sig inte vara överraskad av kritiken:

”De två frågor det handlar om – juniorernas ekonomiska situation och övergångsproblemen till seniorstadiet – har vi diskuterat inom förbundet de senaste åren. Och vid vårt senaste årsmöte beslöt vi att försöka göra något åt glappet – det tomma intet mellan juniorer och seniorer.”

Av våra resultat framgår att de problem som nu diskuteras var lätta att identifiera redan för tio år sedan. Det aktualiserar frågor som varför har man inte identifierat problemet tidigare och varför man inte lärt av historien? Mer spekulativa frågor kan däremot inte besvaras, de aktualiseras därför inte i våra analyser. En sådan fråga är om de världsstjärnor som gått idrottsgymnasium inte skulle ha blivit lika framgångsrika utan idrottsgymnasium?

2.2 Rapportens uppläggning och genomförande

Resultatredovisningen görs under tre huvudrubriker:

- *Inför och under gymnasietiden.* Här uppmärksammas framför allt linjeval, bortval av ämnen och uppfattningen om relationen idrott-utbildning. Här görs också en relativt utförlig analys av utbildningsutfallet som det yttrar sig i avgångsbetyget från gymnasiet.
- *Utbildning och arbete efter gymnasiet.*
- *Idrotten efter gymnasiet* med en ingående analys av orsakerna till elit)idrottens avslutning.

Rekryteringen till riksidrottsgymnasiet och möjligheterna till elit-karriär som senior i kombination med utbildning och arbete efter gymnasiet diskuteras avslutningsvis. Mer framträdande resultat relateras till aktuella samhällsförhållanden.

2.2.1 Den principiella uppläggnigen

Riksidrottsgymnasiet permanentades 1982 och dess första årskull gick ut 1984. Vår idé är att studera vad som hänt dem som gått ut idrottsgymnasiet inom den äldre gymnasieorganisationen. För att studera eventuella förändringar och utvecklingen över tid gjordes en tidsföljdsanalys genom ett urval av ålderskohorter – de som gick ut idrottsgymnasium 1984, 1987, 1990 och 1993. Som en konsekvens valde vi också att koncentrera urvalet till de idrotter som funnits med under hela tidsperioden. Då studien inte har något intresse i specifika förhållanden inom olika idrotter⁴ blev det viktiga att täcka upp olika typer av idrotter som lagidrotter, individuella idrotter, konditionsidrotter (till vilka vi räknar längdskidåkning och cykel) och teknikidrotter som bowling och golf.

Undersökningen har två steg. Från ett urval av skolor som haft idrotter som fyller ovanstående kriterier, samlades in betygskopior för dem som gått ut (idrotts)gymnasiet de fyra år som studien omfattar. Därefter genomfördes en enkätundersökning av dem som fanns med i betygsundersökningen.

2.2.2 Urvalet

Vår första tanke var att samla in namn från specialidrottsförbunden och Riksidrottsförbundet på dem som gått ut idrottsgymnasium. Denna urvalsidé visade sig inte hållbar. Från några förbund kom kompletta namnlistor, från andra inga alls. I Riksidrottsförbundets arkiv fick vi inga ytterligare napp och tanken att göra ett primärurval ur den totala populationen föll, då det inte gick att skapa en urvalsram. I stället identifierade vi de skolor vid vilka de olika

⁴Därmed inte sagt att det inte kan finnas mycket stora variationer avseende förhållandet mellan olika idrotter.

idrotterna förekommit och samlade in alla avgångsbetygen. Vid några av dem har flera idrotter förekommit samtidigt.

Vi informerade de identifierade skolorna och bad om kopior av avgångsbetygen. Skolornas möjligheter och beredskap att lämna den önskade informationen varierade. Reaktionerna kan grovt delas in i följande kategorier:

- Skolor från vilka information erhöles direkt.
- Skolor från vilka informationen erhöles efter telefonkontakter (vanligtvis med kanslipersonal).
- Skolor som inte direkt hade tillgång till önskad information som betyg, som inte fanns på skolan utan lämnats vidare för arkivering vid kommunarkivet.
- Skolor som uppgav att man inte hade tid och möjlighet att verkställa våra önskemål beroende på personalnedskärningar och stor arbetsbelastning.
- Skolor som begärde ersättning för att utföra arbetet. Efter att ha uppsökt en skola och själva tagit fram samtliga betyg och kopierat dessa kunde vi konstatera att detta arbete tog två timmar⁵, varför ett erbjudande om ersättning med 800 kronor gick ut till dessa skolor. I inget av de berörda fallen inkom den önskade informationen.
- Skolor som hävdade att betygen inte kunde utlämnas av sekretessskäl, trots att de är offentlig handling. Vi valde att inte driva frågan vidare. Å ena sidan är myndigheten skyldig att ställa dem till förfogande men, som vi tolkat lagstiftningen, är den inte skyldig att kopiera och skicka iväg.

Efter sex månader av en blandning av intensivt arbete och väntan, avslutade vi denna första datainsamling och respekterade skälen att inte lämna önskad information.

Vår ursprungliga bedömning var att materialet skulle omfatta drygt 1 000 elever. Totalt inkom 664 betyg.

Hur skall vi förhålla oss till bortfallet? Viktigast är att det hänger ihop med förhållanden inom skoladministration och skolors och skolpersonals beredskap att bistå med önskad information och inte är individuellt eller betingat av någon speciell idrott. Det är inte så att skolor eller idrotter där utfallet varit mindre gynnsamt inte velat vara med. Att det omvända förhållandet, att skolor som haft idrotts-elever och idrotter som varit extremt framgångsrika skulle ha en

⁵Kanske hade just den skolan extremt god ordning i sina arkiv.

större benägenhet att sända in betyg, framstår heller inte som sannolikt. Vi drog slutsatsen att bortfallet inte på något sätt berörde och skulle få konsekvenser för våra frågeställningar och beslöt att gå vidare med det material som kommit oss tillhanda.

Att bortfallet haft en viss betydelse för representationen av vissa idrotter är dock helt klart. Badminton och orientering representeras bara av en person var. Eftersom orientering uppvisar vissa likheter med längdskidåkning är detta totalt sett mindre problematiskt, då vi är intresserade av idrottens karaktär snarare än av den specifika idrotten. Inget tennisgymnasium har lämnat önskad information, vilket innebär att racketsporterna bara representeras av bordtennis. Segling, som också föll bort på grund av uteblivna svar, är den enda idrott där utövarna är direkt beroende av ett redskap som också är kostsamt (till denna kategori för vi även motorsport och ridning, vilka dock inte fanns vid idrottsgymnasierna under den stipulerade tidsperioden). Idrotter som kräver kostsam utrustning som är av stor/avgörande betydelse för det idrottsliga utfallet finns alltså inte representerade i föreliggande studie, möjligheterna att generalisera resultaten även till denna typ av idrotter är alltså mycket små.

2.2.3 Undersökningens steg 2

Utgångspunkten för undersökningens steg två var de 664 personer för vilka vi erhållit betyg. De fick en enkät med 56, företrädesvis standardiserade, frågor med visst utrymme för kommentarer såväl till de ställda frågorna som synpunkter kring frågeställningar som inte direkt fanns med. Enkätformuläret testades i olika versioner på tidigare idrottsgymnasieelever som ej ingår i urvalet i syfte att testa att de uppfattades som avsett och att svarsalternativen var relevanta. Datainsamlingen startade med ett första utskick till samtliga i månadsskiftet september/oktober 1998 och avbröts före jul efter tre påminnelser. Utfallet redovisas tillsammans med en bedömning av materialets kvalitet och generaliserbarhet och en utförlig bortfallsanalys.

2.3 Bortfall och bortfallsanalys

Utgångspunkten för datainsamlingen var samtliga personer för vilka vi erhållit avgångsbetyg från gymnasiet, kallat originalmaterialet.

Bortfallet i frågeundersökningar av denna karaktär kan normalt indelas i två typer – det naturliga bortfallet, personer som finns med i urvalet men som inte längre hör till populationen, och det egentliga bortfallet, de som tillhör urvalet och populationen men som inte svarat. Vi har dock funnit det lämpligt att dela upp bortfallet i fyra kategorier:

1. Naturligt bortfall, fyra personer som avlidit.
2. Ej möjliga att nå, 35. Åtta är registrerade som utvandrare, fem har fått felaktigt personnummer (!) i sina skolbetyg, en har hemlig adress, tre utskick kom i retur på grund av felaktig adress. Slutligen 18 personer vars betyg skolan inte sett som offentliga handlingar och målat över personnumren, vilket gjort det omöjligt att söka deras adresser. Detta bortfall drabbar en idrott, basket, som försvinner helt ur det slutliga materialet.
3. 18 personer har under hela datainsamlingsperioden befunnit sig utomlands. I vissa fall har formuläret sänts vidare till personen i fråga och i några fall har vi också information om att svar skall ha sänts. Dessa har dock inte kommit fram vilket kan förklaras av att utländska postverk inte har kunnat hantera svarskuvertet. När anhöriga kontaktat oss har vi ställt vissa frågor angående nuvarande verksamhet, utbildning och idrottsaktivitet (eller när denna upphörde). Här har vi således vissa data rörande de viktigaste beroendevariablerna. Denna information ingår i det slutliga datamaterialet medan övrig information saknas.
4. Det egentliga bortfallet, de som inte har svarat uppgår till 92 personer (med reservation för att ytterligare personer kan vistas utomlands och inte har nåtts av formuläret).

Det egentliga bortfallet ger en svarsfrekvens på 76,9 %. Samtidigt har vi två grupper som inte haft möjlighet att ta ställning till om de vill svara eller inte genom att formuläret inte har nått dem. Svarsfrekvensen för dem som har nåtts av formuläret är 83,8 %. Det slutliga antalet inkomna formulär uppgår till 514, för vissa variabler finns dessutom information från de 18 personer som vistats utomlands men där information erhållits genom anhöriga.

I Riksidrottsförbundets senaste utvärdering (1999) kommenteras bortfallet:

”Ingenstans är dock bortfallet av den karaktären att redovisade resultat minskar i trovärdighet. Lagt kort ligger!”

Den normala utgångspunkten för en diskussion om vilken inverkan bortfallet i en urvalsundersökning har på faktiskt uppmätta data är att det kan antas vara selektivt. Då RF:s och vår studie i huvudsak undersöker samma population och resultaten kommer att jämföras, har vi genomfört en relativt ingående bortfallsanalys i syfte att se om bortfallet uppvisar förväntad selektivitet som delvis kan påverka resultaten eller om RF:s slutsats är giltig. Sammantaget visar bortfallsanalysen att bortfallet ger viss selektivitet i riktning mot att vi uppmäter något för positiva värden avseende utbildning och idrott jämfört med om samtliga i urvalet deltagit i undersökningen. Riktningen på den felkälla som bortfallet utgör kan antas vara bestämd.

3 Riksidrottsgymnasiet – tillkomst och mål

3.1 Tillkomst och omfattning

Riksidrottsgymnasiets historia går tillbaka till 1965 då ett antal riksdagsmotioner berörde frågor om ungdomsidrottens ställning och förutsättningar. Resultatet blev en statlig utredning som 1969 (SOU 1969:29) lade fram ett förslag som syftade till att underlätta kombinationen elitidrott och utbildning. Riksidrottsförbundet och två kommuner startade 1972 en försöksverksamhet med 6 idrotter och 79 elever, som inte erbjöds några lättnader i studiegången men fick bättre träningsmöjligheter. Inför läsåret 1976/77 ingick 9 idrotter, 9 kommuner och 265 elever i försöket.

Skolöverstyrelsen tog över försöksverksamheten 1977. Eleven fick ersätta 5-8 timmar av andra skolämnena med specialidrott. Under läsåret 1977/78 deltog 11 idrotter och 12 kommuner och verksamheten omfattade 148 elever.

1982 blev kombinationen elitidrott och utbildning en reguljär del i det svenska skolsystemet. Omfattningen har ökat under 1980- och början av 1990-talet och nådde sin höjdpunkt 1992/93 då 32 idrotter hade idrottsgymnasier fördelade på 49 kommuner och med sammanlagt cirka 1800 elever. Antalet antagningsplatser har som mest varit 850.

I samband med den senaste gymnasiereformen förändras riksidrottsgymnasiet påtagligt. Antalet platser har minskat till drygt 400.

3.2 Mål

Den svenska kombinationen av elitidrott och utbildning hade från början ett socialt, ansvarstagande syfte: ”Motiven från RF:s sida är socialt betingade och målet är att förbättra möjligheterna för elitidrottare att under eller efter en period av intensiv träning och tävling skaffa sig en utbildning.” (Riksidrottsförbundet 1980) Skolöverstyrelsen framhäver 1975 det sociala ansvarstagandet:

”SÖ har därför bedömt det vara en socialt angelägen åtgärd att försöka finna möjligheter för elitidrottsmän att samtidigt med sin idrottsverksamhet skaffa sig en utbildning som de eljest skulle avstå från. Emellertid skulle det strida mot grundläggande principer för gymnasieskolan om syftet blev att främja rekryteringen av elitidrottsmän.”

Riksidrottsförbundet utvärderar 1993 idrottsgymnasierna:

”Grundtanken med denna elitidrottsanpassade studiegång är att individen skall ges en så god grund som möjligt för att kunna smälta in i samhället när han/hon slutar sin aktiva idrottskarriär. Detta helhetsperspektiv handlar således främst om socialt ansvar. Att systemet även resulterar i stora idrottsliga framgångar bland många EU-inblandade är ofta en effekt av den trygghet och harmoni med tillvaron som stödsystemet innebär. Omgivningen bryr sig om dem som människor - inte bara som idrottsutövare.”

Citatet kan tolkas som att det viktiga är att ta ansvar för elitidrottarna. Att det ligger en motsättning i uttrycket **utbildning och idrott** framgår av artiklar i olika tidskrifter. I *Skolvärlden* 15/1983 framhåller en RF-representant att ”syftet med idrottsgymnasier inte får vara att fostra elitidrottsmän”. Att studier och idrott är precis lika viktiga betonas i *Kritisk utbildningstidskrift* 1/1996. Å andra sidan finner vi i *Svensk Idrott* 1989: ”Löpargymnasiets primära mål är att på sikt skapa resultat, att få fram en elit i internationell klass.” *Svensk Idrott* skriver 4/1993: ”Målsättningen är att eleven ska få en chans att utvecklas som simmare och samtidigt klara sin

skolgång.” Idrottsprestationen framhålls tydligare, som i Riksidrottsförbundets idéprogram *Idrotten Vill, Svensk Idrott 1/1996*:

”Helhetssynen på människan är grunden i denna svenska modell för elitidrottsutövning. De mest talangfulla idrotts ungdomarna ska inspireras att göra den totalsatsning som erfordras för att nå internationell elitnivå. Individerna sätts i centrum genom den stöd som ges, samtidigt som var och en tar ansvar för sin egen utveckling. En av alla accepterade modeller för de allra duktigaste är kombinationen av studier och specialidrottsutövning i idrottsgymnasieverksamheten.”

De tidigare målformuleringarna med betoning på socialt ansvar har förändrats till att betona idrottsresultaten. Av regeringens proposition 1994/95:100 framgår att såväl antalet elevplatser som riksidrottsgymnasier skall minskas. Verksamheten skall ha en ”medveten och tydlig elitidrottsprofil”. Svenska Tennisförbundets målformulering för tennisgymnasierna är ett exempel på detta:

“Svenska Tennisförbundets mål för verksamheten är att de elever som blir antagna till ett tennisgymnasium med riksintag skall uppnå bra studieresultat samt erhålla sådan tennisutbildning att de efter tre år håller högsta elitnivå så att de kan bli professionella tennisspelare på ATP- och WTA-touren eller söka till college i USA.” (www.tennis.se/svtf/RIG/index.htm, 980922).

Målet är att utbilda yrkestennisspelare.

3.3 Utvecklingen i dag

Det framgår av *Svensk Idrott 1/96* att den svenska modellen innefattar mer än riksidrottsgymnasiet:

”En av alla accepterade modeller för de allra duktigaste är kombinationen av studier och specialidrottsutövning i idrottsgymnasieverksamheten. Idrottsplutoner och träningsgrupper vid olika högskolor samt ett särskilt stipendiesystem för dem som kombinerar sin elitsatsning med eftergymnasial utbildning är andra inslag i den svenska modellen.”

För dem som gör värnplikten kan idrottsplutonen ta vid och för dem som går till högre studier nämns träningsgrupper vid olika högskolor. Deras betydelse framgår ur samma källa:

”Satsningen görs under en begränsad tid och görs intensivt under en begränsad period i livet då de icke elitsatsande kamraterna utbildar sig och etablerar sig på arbetsmarknaden. Den aktive behöver därför stöd i sin satsning så att den inte äventyrar hans eller hennes framtid. Den modell som utvecklas i vårt land i samspel mellan idrottsorganisationer och samhälle med kombination av elitsatsning och studier, är ett bra exempel på hur RF som samlingsorgan kan arbeta fram lösningar som kan användas av alla idrotter.”

Hur har utvecklingen gått sedan 1996? Antalet elever har 1999 sjunkit till 500 och sjunker år 2 000 till 440. Skolverket skriver i sin utredning *Riksidrottsgymnasier* (Dnr 93:1903):

”Vad gäller omfattningen av riksrekryterande utbildning med inriktning mot specialidrott är det svårt att ange en lämplig volym. Dock anser vi att volymen kan reduceras.”

Vidare görs också bedömningen att vissa idrotter inte är betjänta av riksidrottsgymnasier utan kan finna andra lösningar inom ramen för den nya gymnasieskolan:

”Så bedöms till exempel de stora och geografiskt väl spridda lagidrotterna fotboll och ishockey kunna bygga upp elitverksamhet och ta hand om unga talanger utan stöd av riksrekrytering.”

Hemortsalternativet med 1200 elever 1991 upphörde när den nya gymnasieskolan infördes 1993. Dessa elever kom i stället att inom ramen för det individuella valet läsa ämnet specialidrott på lokal nivå.

Antalet elitidrottare vid idrottsplutoner var högst 1990/91, 350 värnpliktiga fördelade på 13 plutoner vid olika förband. 1999 finns 100 värnpliktiga fördelade på fem plutoner. En fortsatt minskning i relation till försvarets allmänna minskning är att vänta.

I riksdagsmotioner 1965 initierades samarbetet elitidrott/högskoleutbildning. Vissa försök, som Simuniversitetet vid Uppsala

universitet, har haft begränsad livslängd.⁶ Högskolan Dalarna och Mitthögskolan/Östersund har utvecklat bestående idrottshögskolor med tre idrotter och cirka 120 studenter per år.

1995 skrevs kontrakt mellan Riksidrottsförbundet och universiteten i Umeå, Uppsala och Linköping om speciella lösningar för elitidrottare. Högskoleverket kom till slutsatsen att elitidrott inte kunde räknas som speciellt skäl vid antagningen, vilket resulterade i att kontrakten revs. Beslutet förändrade också förutsättningarna för de redan etablerade verksamheterna och de elitidrottsaktivas möjligheter att kombinera elitidrott och högre utbildning har avstannat. Eller som Malmqvist och Persson såg det 1998:

”Den regering som har beslutat om att elitidrottare inte skall få förtur vid antagning till universitet och högskolor har bromsat en utveckling som pågått sedan 60-talet. Det är ett stort bakslag för idrottsrörelsen och inte minst för de elitidrottsaktiva som trots allt drabbas hårdast.”

3.4 Kommer något annat i stället?

Den senaste gymnasiereformen gav nya möjligheter att lokalt och regionalt införa ämnet specialidrott. 4000-6000 elever kan vara berörda. Bakom dessa nya idrottsgymnasier döljer sig en rik flora av aktiviteter: elitidrottsatsningar i samarbete med lokala idrottsföreningar och med intagning efter prestationsnivå, allmänna friskvårdsaktiviteter och prova-på-verksamheter för ungdomar som inte tidigare varit idrottsaktiva. Innehållet, organisationsformen och kopplingen till idrottsrörelsen är inte kartlagd. 25 regionala ishockeygymnasier tar vardera in maximalt 12 elever per år genom ett samarbete mellan kommuner och lokala idrottsföreningar. En utveckling vi också kan få se inom andra idrotter.

Regeringens beslut att tillsammans med näringslivet avsätta 20 miljoner per år under sju år till SOK gör att yngre elitidrottare kan

⁶Se Jonsson 1990b.

förbättra sina träningsmöjligheter. Eleverna väljs ut efter deras möjligheter att ta medaljer vid VM och OS.

Utvecklingen kan ses i termer av samhällets utveckling från det kollektivistiska mot det individualistiska. Det satsas mer på varje enskild individ och på verksamheter som svarar mot lokala behov och intressen.

En grov sammanfattning blir att från de tidiga tankarna att inom ramen för gymnasieskolan möjliggöra en elitidrottslig satsning för ungdomar, koncentreras idag allt mer på dem som tidigt når en hög nivå. Från lite mindre till var och en till lite mer för allt färre, från det kollektiva till det individuella. Om detta är den rätta vägen för att nå en större medaljskörd kan endast framtiden utvisa.

4 Resultat

4.1 Inför och under gymnasietiden

4.1.1 Val av gymnasielinje

Idrottsgymnasieelevernas val av gymnasielinje under de studerade åren framgår av nedanstående tabell. Jämförelsetalen är hämtade från *Utbildningsstatistisk Årsbok*. Överrepresentationen på de tvååriga teoretiska linjerna, 2-årig social linje för flertalet, motsvaras av en underrepresentation på de yrkesinriktade utbildningarna. Andelen sjunker med tiden för såväl idrottsgymnasieeleverna som riket medan den 1993 ökar på treåriga utbildningar.

Tabell 4.1 Medelbetyg i riket och bland idrottsgymnasieelever på olika gymnasielinjer.

Linje	1983/84		1986/87		1989/90		1992/93	
	Riket	IG	Riket	IG	Riket	IG	Riket	IG
2 år teoretisk	15.1	40.8	11.1	37.3	7.0	31.0	6.9	16.1
2 år yrkesinriktad	50.4	21.1	49.6	22.3	42.7	19.0	43.6	8.9
3 år Ekonomisk	9.0	12.9	12.3	10.8	13.4	7.2	12.9	25.5
3 år Humanistisk	3.9	0.7	3.7	1.2	3.4	1.3	3.4	0
3 år Natur	6.8	8.2	6.3	9.0	6.9	7.0	7.6	14.6
3 år Samhälls	7.3	10.2	6.6	10.2	7.3	5.8	11.3	15.1
3/4 år Teknisk	7.3	6.1	10.4	9.0	19.3	9.5	14.1	14.6

Linjevalet är könsrelaterat, 62 % av flickorna föredrar treåriga utbildningar och 7 % de yrkesinriktade. Motsvarande värden för pojkarna är 45 respektive 23 %.

Utvecklingen mot en större andel på teoretiska treåriga linjer är mer markerad för flickorna som 1984 också övervägde på tvåårig teoretisk utbildning. 1993 återfinns en majoritet av flickorna (86%) på treårig teoretisk utbildning. Könscrollsmönstret gäller också för de idrottsaktiva – med ytterst få undantag återfinns pojkarna på de tekniska utbildningarna.

Resultaten visar att situationen under 1990-talet har förändrats radikalt, det nu obligatoriska treåriga gymnasiet kan ha sin betydelse, liksom en ökad insikt om värdet för livet efter idrotten av en teoretisk utbildning.

RF:s studie 1993 sammanfattar: ”Var femte elev i EU-systemet tycker sig i efterhand ha valt fel linje. För dessa har heller inte studiemotivationen varit den bästa.” På vår fråga Tror du att du skulle ha valt samma gymnasielinje även om du inte varit idrottsaktiv? svarade 35 % ett klart nej och 7 % vet ej. Har vi då en större andel felval jämfört med RF. 59 % svarar att de skulle valt samma linje, motsvarande siffra i RF-studien är 64 %. Den stora skillnaden ligger i andelen uppmätta vet ej-svar.

Vår fråga är inte primärt avsedd att utgöra ett mått på felval, den vill ge en uppfattning om utbildningen är anpassad till idrotten. Slutsatsen är att cirka en tredjedel i sitt linjeval har låtit idrotten inverka. Frågan hur man uppfattar konsekvenserna av det val man gjorde blir den viktigare. På frågan om de haft anledning att ångra sina val svarade 55 % att de aldrig ångrat sig medan 20,5 % uppger att de skulle ha valt en annan linje eller inte vet hur de skulle ha gjort och att de funnit anledning att ångra sig.

Endast 27% av dem som valt 2-åriga teoretiska linjer anser att de skulle ha valt samma utbildning om de inte varit idrottsaktiva. Motsvarande andel för 2-åriga praktiska utbildningar är 49% och på de 3-åriga utbildningslinjerna varierar andelen som skulle ha valt samma utbildning mellan 73 och 100% (humanistisk linje).

Till de 20 % som svarat att de skulle ha valt en annan linje om de inte gått idrottsgymnasium ställdes följdfrågan vilken linje de i stället skulle ha valt. 73 % svarade en tre eller fyraårig teoretisk

utbildning och resten en yrkesinriktad utbildning. Den samlade slutsatsen blir att 20 % har påverkats av idrotten på ett sådant sätt att man valt en helt annan, och företrädesvis kortare, utbildning som en eftergift för idrotten och att ytterligare 15 % har valt en delvis annorlunda utbildning som dock inte inneburit val av tvåårig linje i stället för treårig. Anpassningen till idrotten är en gradfråga.

En mer detaljerad analys visar att idrottsgymnasieeleverna är inriktade på de längre, teoretiska utbildningarna. Att ungdomar som deltar i den organiserade föreningsidrotten i större utsträckning rekryteras ur socialgrupp I och II liksom att betygen varierar med föräldrarnas socialgruppsstillhörighet har tidigare visats. (Ekerwald 1983, Engström 1990, Jonsson 1985, Engström 1999). De sociala selektionsmönster Schelin (1985) visat återspeglar sig i vår studie om vi ser till vald gymnasielinje och typ av idrott.

Tabell 4.2 Linjeval fördelat över typ av idrott.

Linje	Kraftsport	Lagidrott	Konditions- idrott	Teknikidrott
2 år teoretisk	39	33	31	33
2 år yrkesinriktad	44	33	13	11
3 år teoretisk	17	34	56	56
(n)	(23)	(144)	(326)	(131)

Yrkesinriktade utbildningar är vanligast bland kraft- (här brottare) och lagidrottare, medan de individuella idrottarna är avsevärt bättre representerade på de treåriga teoretiska utbildningarna. Att den sociala klasstrukturen kvarstår sedan 1980-talet visas också av hur många inom olika idrotter som går vidare till högre utbildning. De lägsta andelarna återfinns inom brottning (30 %), bowling (31 %), cykel (32 %) och fotboll och bandy (36 %). Historiskt kan dessa idrotter beskrivas som arbetaridrotter. Gamla medelklassidrotter som friidrott (70 %), simning (73 %), golf 75% och skidororientering (79 %) ligger högst.

Överrepresentationen på tvåårig teoretisk utbildning kan delvis förklaras med en, medveten eller omedveten, styrning från idrottsrörelsens ledare. Det uppfattades, också av eleverna, som lättare att

på tvåårig social linje få ett bättre betygsgenomsnitt i förhållande till arbetsinsatsen än på de treåriga utbildningarna.

”De flesta valde 2-årig social linje för att den ansågs vara lättast. Något man kan ångra lite p.g.a. att jag blev tvungen att sluta ... då jag utvecklade svåra förslitningsskador ... sista terminen i tvåan.”

”Att eleven skall vara övertygad själv att valet av utbildning är i linje med elevens önskemål, inte att man i stort sett blir tillsagd att välja enbart teoretiska linjer, vilket var mitt fall.”

”Det enda måhända negativa var att jag tillhörde en årgång som alla hade valt att läsa social. Om jag ville läsa något annat så skulle jag få ha tränat själv, sa rektorn.”

77 % anser att linjevalet var helt deras eget. Av de 23% som anser sig ha påverkats av någon uppger 29 % att de i första hand påverkats av föräldrarna, 25% av personer inom idrottsrörelsen, 23% av personal inom skolan, 19% av kamrater och 4% av annan (vanligtvis syskon). Hur har denna påverkan styrt linjevalet?

Tabell 4.3 Linjeval fördelat över (viktigaste) påverkanskanal.

Linjeval	Idrotten	Skolan	Föräldrar	Kamrater
2 år teoretisk	59	41	17	32
2 år praktisk	10	8	7	23
3-4 år teoretisk	31	52	77	45
(n)	(29)	(27)	(35)	(22)

Observera att bastalen är små. Men tendensen är att idrotten, men även skolan, har styrt mot 2-årig teoretisk utbildning, medan föräldrarna föredragit 3-åriga teoretiska utbildningar.

4.1.2 Bortval av ämnen

Eleverna rekommenderades ibland också att välja bort ett eller två ”pluggämnen med prov”. I en studie av hemortsalternativet visar Patriksson att främst andra och tredjespråk valts bort. Bortval av bild och musik är mycket ovanligt.

Bortvalen får konsekvenser för bland annat behörighet till högre studier och behovet av komplettering. Ju mer utbildningen betyder, desto viktigare blir det att välja bort rätt ämnen, medan en total-satsning på idrotten skulle kunna resultera i ett bortval av de ämnen som uppfattas som svårast och tar mest tid (med läxor och prov). Vi ställde frågan efter vilken princip man i första hand valt bort ämnen. Svaren var initialt mycket förbryllande.

Tabell 4.4 Förstahandsprincip för bortval av ämnen.

Gjorde inget bortval	31 %
De minst viktiga ämnena	39
Ämnen som inte intresserade mig	20
Ämnen jag hade mest svårt för	5
Ämnen med läxor och prov	4

Vi identifierade 7 betyg och kunde inte finna att det saknades betyg i något ämne. Men 31 % uppgav att de inte gjort något bortval! Det fanns inget utrymme för kommentarer i formuläret men ett 70-tal kommenterade ändå kortfattat sina svar och här finner vi lösningen på gåtan:

- ”Skolan valde.”
- ”Fick ej välja själv.”
- ”Det var andra som bestämde.”

Samtliga som kommenterat anger att det inte fanns något val. Vanligast är ”skolan valde”, men det finns mer precisa svar:

- ”Styrdes av SYO/studierektor.”
- ”Rektor valde.”
- ”Det var redan bestämt av lärare+tränare.”

I flera svar ser vi att bortvalet har styrts av skolans och lärarnas (administrativa) intressen, snarare än elevernas:

- ”Bortvalen styrdes av schemaläggningen.”
- ”De ämnen som sammanföll med träningen valdes bort.”
- ”Ämnen som inte passade in i schemat.”
- ”Med hänsyn till schemat. T.ex. bortval av ämne som låg sist på dagarna i stället för mitt i.”

Att företrädesvis B- och C-språk valts bort för hela klasser framgår av följande citat:

”På treårslinjerna valde alla bort C-språk.”

”På natur läste idrottselever inte tyska.”

”Hade inget val. Alla på IG fick lov att välja bort tillvals-
ämnen.”

I åtta kommentarer nämns idrotten. Exempel:

”Inget eget val, för vår del språk och idrott.”

”Vi kunde inte välja. Vanlig idrott och tredje språk var bort-
tagna.”

Dessa åtta svar är förbryllande, idrott kunde inte väljas bort, samtliga elever i utredningen har också avgångsbetyg i ämnet. Det är sannolikt att vissa timmar idrott har utgått men att en veckotimme har kvarstått i linje med Gymnasieförordningens bestämmelse. (UFB 1990/91, 12 kap. 10§.)

En viss otydlighet kring bortvalet speglas i följande kommentar:

”Jag hade vissa språkämnen som jag inte hade behörighet
på. De valdes bort automatiskt tror jag.”

Det påtvingade bortvalet överensstämmer inte alltid med elevernas önskemål:

”Var tvingad välja bort B-språk, vilket jag annars gärna
läst.”

”B- och C-språk valdes bort av någon, vem vet jag ej! Idag
saknar jag språken.”

”Gjorde inget eget val. Schemat anpassades till att man ej
kunde läsa flera språk, vilket var synd.”

”Hade ej någon valmöjlighet. Det var *mycket* synd.”

”Fanns ej möjlighet att välja. Att C-språk utgick var förutbestämt och gick ej att påverka, tyvärr!”

Låt oss relatera detta till bestämmelserna för timplanejämkning för ämnet specialidrott (UFB 1990/91, 12 kap. 10§):

”Skolstyrelsen får ... och de närmare föreskrifter som anges nedan, bestämma vilka timplanejämkningar som skall göras för en viss elev för att ge utrymme åt ämnet specialidrott.

- Endast i ett eller undantagsvis två ämnen får samtliga timmar bytas ut.
- Minst en veckotimme idrott skall kvarstå. Arbetslivsorientering får inte bytas ut.
- Utbyte skall så långt möjligt undvikas i fråga om ämnen som krävs för allmän och särskild behörighet till högre studier samt linjespecifika ämnen.
- Vid bestämmande av vilka timmar som skall bytas ut skall största möjliga hänsyn tas till varje elevs individuella behov och förutsättningar. Ett beslut om timplanejämkning skall därför föregås av studie- och yrkesorienterade samtal.”

4.1.3 Prioritering utbildning-idrott

”Om du blickar tillbaka – i vilken utsträckning styrdes ditt val av gymnasielinje av intresset för en viss utbildning jämfört med att valet skulle ge bästa möjligheterna att ägna dig åt idrotten?” var vår första fråga. 63 % svarar att idrotten vägt tyngst eller helt styrt valet. 23 % anser att linjevalet styrdes helt av utbildningsintresset. Att prioriteringen av idrotten styrt i riktning mot kortare/enklare utbildning framgår av tabellen.

Tabell 4.5 Linjeval fördelat över prioriteringen idrott-skola vid linjeval

Linje	Utbildning helt	Utbildning mest	Idrott mest	Idrott helt
2 år teoretisk	6	11	41	56
2 år praktisk	3	9	21	27
3 år teoretisk	91	80	38	17
(n)	(117)	(71)	(218)	(101)

När intresset för utbildning väger över väljs treåriga teoretiska linjer och när idrotten helt bestämmer blir det i över hälften av fallen tvååriga teoretiska. Flickorna prioriterar utbildningen och pojkarna idrotten, vilket svarar väl mot RF:s resultat 1993.

Ju mer utbildningen bestämt linjevalet, desto mindre skulle man ha valt en annan linje om man inte gått idrottsgymnasium. Här framträder idrottens inflytande över linjevalet mycket tydligt. Av dem för vilka utbildningen var helt bestämmande för linjevalet skulle 94 % valt samma utbildning även utan idrotten medan bland dem för vilka idrotten varit helt bestämmande för linjevalet skulle endast 33 % valt samma linje. Ju mer utbildningen styrt linjevalet, desto lägre andel har funnit anledning att ångra sig och omvänt. Bara en tredjedel av dem som valt med utgångspunkt från utbildningsintresset uppger att de ibland eller ofta har ångrat sitt linjeval medan hälften av dem för vilka idrottsintresset haft det större inflytandet ångrar sig.

Den negativare sidan av prioriteringen idrott-utbildning sett i ett längre tidsperspektiv sammanfattas väl av den person som skrev:

”Själv ser jag att idrottsgymnasiet utbildningsmässigt sett var helt bortkastat. Personligen önskade jag en praktisk linje, bygg- och anläggning t.ex. Låt eleven ta del av alla linjers utbud och sedan få välja själv, så att studietiden utbildningsmässigt sett inte blir en transportsträcka till förmån för idrotten.”

4.1.4 Bedömningen efter gymnasietiden

Vi ställde frågan ”Vilken är, så här i efterhand, din bedömning av hur idrotten under gymnasietiden påverkade dina studieinsatser?”

Tabell 4.6 Idrottens påverkan på studierna fördelat över kön

Påverkan	Pojkar	Flickor	Totalt
Mycket negativt	4	1	3
Lite negativt	35	23	31
Ingen inverkan	23	14	20
Lite positivt	22	26	24
Mycket positivt	16	36	22

46 % har uppfattningen att idrottens inverkan har varit positiv och 34 % att den varit negativ. 20 % anser att idrotten inte haft någon inverkan alls. Flickornas bedömning är mer positiv än pojkarnas.

Den negativa inverkan kommer sig av att man låtit studierna komma i andra hand, idrotten har varit det viktigaste. Följande citat uttrycker detta:

”Skolan kom liksom i andra hand och det drar ned betygen.”

”När jag började vid idrottsgymnasiet så brydde jag mig inte om utbildningen. Det enda jag hade i huvudet var att bli bäst i min idrottsgren.”

Hur har idrotten inverkat positivt på studierna?

”Uppfattningen att idrottsutövandet inte påverkar skolgången stämmer endast delvis. Idrottsgymnasieelever har möjligen lika bra betyg som övriga elever, men min uppfattning och erfarenhet av idrottsutövare är att de vill vara bättre än andra. Hade de inte fokuserat sig på idrotten hade de förmodligen varit bland de bättre i skolan i stället. Det är tävlingsmomentet som sådant som är viktigt. Det kan spela mindre roll vad man tävlar i.”

”Tack vara allas ”tävlingsinstinkter” så pluggade vi hysteriskt mycket till alla prov. Alla ville vi vara bäst även där.”

Kan vi spåra några effekter av idrottens inverkan på studierna i betygen? Skärningarna är lagda så nära kvartilerna som möjligt, 1 utgör de som faller inom den nedre kvartilen (de lägsta betygen) och 4 de som faller inom den övre kvartilen (de högsta betygen).

Tabell 4.7 Betyg fördelat över idrottens (bedömda) inverkan på studierna

Betygs-kategori	Mycket negativt	Lite negativt	Ingen inverkan	Lite positivt	Mycket positivt
1	47	32	25	19	5
2	24	34	32	22	11
3	18	27	14	30	29
4	12	6	29	29	55

Ju positivare man bedömt att idrotten inverkat på studierna, desto högre är betygen och omvänt. Kombinationen av elitidrott och utbildning (om vi utgår från betyg) har varit mer framgångsrik för flickorna än för pojkarna, slutsatsen stärks av svaren på påståendet att ”idrottsgymnasieeleven inte förlorat i studierna jämfört med icke idrottande kamrater”. Majoriteten instämmer helt eller delvis, 21 % av männen är dock inte benägna att ställa upp på detta, att jämföra med kvinnornas 8 %.

”Om du, med de erfarenheter du har idag, skulle ge en ung, talangfull idrottare inom din idrott ett råd inför gymnasiestudierna, vilket råd skulle du ge?” 86 % rekommenderar idrottsgymnasium. De sammanvägda svaren visar att 15-20 % har en mer skeptisk syn på idrottsgymnasiet och dess effekter. Av dessa är en större andel män än kvinnor.

4.1.5 Om inte idrottsgymnasium?

Ett av det ursprungliga motiven för att inrätta idrottsgymnasier var att motverka risken att elitidrottsaktiva ungdomar skulle avstå från gymnasial utbildning.

”SÖ har bedömt det vara en socialt angelägen åtgärd att försöka finna möjligheter för elitidrottsmän att samtidigt med sin idrottsverksamhet skaffa sig en utbildning som de eljest skulle avstå ifrån.” (SÖ 1975. Johansson 1981.)

Vid utvärderingen av försöksverksamheten gjordes en specialstudie av elever som sökt till idrottsgymnasium men inte antagits. En central frågeställning var vad de ej antagna eleverna gjort istället. Granström fann 1981 att 2 % tränade och tävlade på heltid. Vi ställde den mer hypotetiska frågan ”Om möjligheten att läsa på idrottsgymnasium inte hade funnits – hur tror du då att du hade valt?” 3 % svarade att de skulle satsat helt på idrotten och hoppat av gymnasiet och 1 % att de skulle ha slutat med idrotten. Majoriteten, 74 %, skulle ha gått på ett vanligt gymnasium och samtidigt satsat mycket på idrotten och 20 % skulle ha gått gymnasiet men idrottat mindre. Motsvarande värden var 1981 72 % respektive 14 %. Jämförelsen visar att inställningen till utbildning och idrott inte har förändrats.

4.1.6 Betygen

”En klar (och i systemet genomtänkt) fördel är att skolutbildningen fungerar och trots idrottssatsningen generellt resulterar i bättre genomsnittsbetyg än hos gymnasieelever i övrigt. Förklaringen kan naturligtvis i lika hög grad ligga hos EU-elevernas genomsnittliga totala ambitionsnivå. Oavsett förklaring blir dock slutsatsen att EU-systemet i varje fall inte saboterar effekterna av höga ambitioner.” (RF 1993, s. 60.)

Citatet är hämtat ur sammanfattningen i RF:s utredning *Specialidrott på och utanför skolschemat*. Där dras också slutsatsen att

”majoriteten av idrottseleverna hade bättre betyg än genomsnittet i sina klasser”. (Krut 1996). ”Bra i idrott – bra i teoretiska ämnen.” lyder en rubrik i *Skolvärlden* 15/1983.

I Riksidrottsförbundets senaste utvärdering (1999) kommer man till slutsatsen:

”Generellt anser man i båda grupperna att man fått bättre skolbetyg än kamraterna i genomsnitt. Tydligast märks detta i 90-gruppen. Idrottseleverna blir skolmässigt allt bättre.”

Idrottsgymnasiets elever har genom åren klarat sin skolgång bättre, eller åtminstone lika bra, som jämförbara elever enligt deras egna skattningar. Vad vi finner i citaten ovan är två delvis olika utsagor. Vi har bara funnit en jämförande studie, *Gymnasieskolstudier och elitidrott* (Granström & Johansson 1981) som utgått från elevernas skolbetyg.

Enligt tidigare betygssättningsnorm skulle betygen fördelas över fem betygsgrader efter normalfördelningsprincipen. Detta gällde även för ämnet idrott. Konsekvensen av detta är att betyget i idrott inte höjer eller sänker det totala betygsmedelvärdet i populationen, då betyg i samtliga ämnen antas vara normalfördelade.

Idrottsgymnasieeleverna utgör en delpopulation i populationen svenska gymnasieelever, där betyget i ämnet idrott inte kan antas vara normalfördelat – idrott är ju deras specialintresse. Påtagliga effekter av idrottsbetygen kan erhållas för betygen från tvååriga yrkesinriktade utbildningar där (efter bortval av fem veckotimmar) ofta endast två ämnen kvarstår, svenska och yrkesämnet. Vilken av jämförelserna är då den rimligare? Låt oss först se vilka tillvalsalternativ (av vilket något ämne är obligatoriskt) andra elever har? För flertalet (yrkesinriktade) utbildningar skall eleven göra ett tillval av något av ämnena engelska, ett B- eller C-språk, religionskunskap, psykologi, samhällskunskap, konsumentkunskap, matematik, bild eller musik. Betygen i dessa ämnen skall sättas efter normalfördelningen, vilket innebär att det, jämfört med idrottsbetygen, blir svårare att erhålla betygen 4 och 5. Sannolikt skulle idrottselevens totalbetyg ha varit lägre (sett som gruppgenomsnitt) om vi räknat bort betyget i specialidrott och ersatt det med t.ex. ett

språk. Sett till det totala betygsmedelvärdet har således idrotts-eleven en klar favör jämfört med normaleleven i samma klass.

I relation till fortsatt utbildning, arbetsmarknad och yrke är det rimligt att kunskaper i t. ex. engelska eller samhällskunskap har ett högre värde än specialidrott.

Det är inte orimligt att en jämförelse mellan idrottsgymnasie-elever och andra blir mer relevant om vi räknar bort idrottsbetygen. Vårt resonemang resulterar i en föreställning om att idrottsgymnasieelevernas idrottsbetyg kan höja det totala betygsmedelvärdet. Vi kan först konstatera att medelvärdet för medelvärdet på de båda idrottsbetygen i hela materialet uppgår till 4,43. En beräkning av Granströms och Johanssons resultat visar ett motsvarande medelvärde på 4,46.

Betygsmedelvärdet för hela materialet uppgår till 3,40. Om vi räknar bort idrottsbetygen sjunker det till 3,16. I genomsnitt höjer alltså idrottsbetygen avgångsbetygen från gymnasiet med 0,24 betygsenheter. Även Granström och Johansson noterar att ”betygen i båda dessa ämnen höjer medelvärdet i avgångsbetygen”.

Flickorna inte bara satsar mera än pojkarna på utbildningen relativt idrotten, de har också bättre avgångsbetyg. Räknat med idrottsbetygen uppgår flickornas betygsmedelvärde till 3,67 mot pojkarnas 3,29, idrottsbetygen borträknade blir motsvarande jämförelse 3,40 respektive 3,16. Skillnaderna är statistiskt säkerställda.

I följande tabell jämförs betygen för idrottsgymnasieeleverna med riksgenomsnittet. Humanistisk linje är inte med då den endast omfattar fem elever fördelade över åren 1984–1990. Bastalen i flera celler (speciellt för Natur och Teknisk) är låga och resultaten bör tolkas med försiktighet för dessa utbildningar. En svagare toning av en cell innebär att betygsmedelvärdet understiger motsvarande betygsmedelvärde för riket med minst 0,1 betygsenheter, en starkare färgtoning innebär att värdet överstiger riksmedelvärdet med minst 0,1 betygsenheter. Otonad cell faller inom ramen för +/- 0,1 betygsenheters avvikelse.

Tabell 4.8 Idrottsgymnasieelevernas medelbetyg räknat utan inverkan från idrottsbetygen (Utan) och med (Med = det kompletta gymnasiebetyget) samt riksvärden för samma linjer och årtal.

Linje	Riks	Utan	Med	Riks	Utan	Med	Riks	Utan	Med	Riks	Utan	Med
2 år teoretisk	3.3	3.3	3.49	3.3	3.22	3.46	3.3	3.06	3.26	3.4	3.19	3.39
2 år yrkesinriktad	3.1	2.69	3.20	3.1	2.87	3.29	2.9	2.75	3.21	3.1	2.87	3.14
3 år ekonomisk	3.2	2.87	3.08	3.3	3.47	3.60	3.2	3.21	3.40	3.3	3.26	3.44
3 år samhälls	3.5	3.12	3.34	3.5	3.51	3.66	3.3	3.27	3.46	3.3	3.14	3.34
3 år natur	3.7	3.51	3.58	3.7	3.35	3.55	3.7	3.89	4.03	3.8	3.62	3.78
3/4 år teknisk	3.2	2.97	3.16	3.3	3.08	3.26	3.2	3.09	3.28	3.4	3.14	3.37

Utgår vi från idrottsgymnasieelevernas medelbetyg medräknat de båda idrottsbetygen finner vi att betygen i 11 av 24 möjliga fall ligger över riksgenomsnittet och i fem fall under. Jämför vi betygen med idrottsbetygen frånräknade ändras situationen. I 16 av 24 fall ligger idrottsgymnasieelevernas betyg under riksgenomsnittet och i endast två fall över. Hur svarar dessa resultat mot Granströms och Johanssons? Det förefaller minst osäkert att jämföra deras resultat med värdena för vår första ålderskohort (1984). De visar att idrotts- eleverna på de treåriga linjerna har signifikant lägre medelbetyg än sina klasskamrater, vilket helt överensstämmer med vårt resultat. Utvärderingsstudien gav ett betygsmedelvärde om 3,5 för teoretiska tvååriga linjer, vilket är detsamma som vårt medelvärde, och 3,2 för treåriga linjer, vilket ligger i närheten av vårt sammanlagda medelvärde 3,27.

En analys av betygsskillnaderna mellan pojkar och flickor i de fyra ålderskohorterna visar att pojkarnas betygsmedelvärden ligger under riksgenomsnittet, medan flickornas ligger över.

4.1.7 Skillnader mellan idrotter

Samvarierar skolbetygen likadant med alla idrotter eller skiljer det sig mellan olika idrotter? Generellt är betygsgenomsnittet bättre för individuella idrotter än för lagidrotterna. Vår sammanställning över idrotter med högsta och lägsta betygsmedelvärdena, med idrottsbetygen borträknade, illustrerar detta. I topp såväl som i

botten ligger individuella idrotter, medan lagidrotterna hamnar på den nedre halvan.

Tabell 4.9 Medelbetyg bland idrottsgymnasieelever i några olika idrotter

<u>Idrott</u>	<u>Betyg</u>	<u>Idrottsbetyg</u>
Bordtennis	3.73	4.64
Friidrott	3.54	4.84
Simning	3.49	4.53
...		
Basket	3.09	4.56
Ishockey	3.04	4.33
Bandy	2.95	4.25
Fotboll	2.90	4.21
Cykel	2.83	3.99
Brottning	2.78	3.94
Backhoppning	2.63	4.00

Vår hypotes är att de individuella idrotterna i större utsträckning än lagidrotterna rekryterar de mest motiverade ungdomarna. Följden av detta kan bli att graden av socialisation till idrottsrörelsens ideal, värden och mål varierar. För till exempel längdskidåkningen framstår idrottsgymnasiet som nödvändigt för framtida landslagsdeltagande, medan förhållandet för fotbollen är ett helt annat (se Carlsson 1994). För den enskilde idrottaren (speciellt från den lilla föreningen) erbjuder idrottsgymnasiet bättre träningsmöjligheter, för lagidrottaren innebär idrottsgymnasiet att han/hon skiljs från laget. Föreningen är kanske också mindre benägen att släppa ifrån sig de bästa i laget under en längre tid. Detta resonemang stöds bland annat av att idrottsbetygen i lagidrotterna ligger lägre än i vissa individuella idrotter.

Ett helt annat resonemang, som även skulle kunna förklara variationerna mellan individuella idrotter, är att hämta helt utanför idrottens sfär. Ekerwald, 1983, i *Den intelligenta medelklassen*, och Schelin, 1985, i *Den ojämlika idrotten*, dokumenterar sambandet mellan socialgrupp/klass och intresse för teoretiska studier,

studiemotivation och studieframgång. Nyare forskning visar att klassbundenheten består och att föräldrarnas utbildning varierar mellan olika idrotter.⁷ Lagidrottare och kraftsportare kommer från grupper med lägre utbildning, medan simmare, friidrottare och tennisspelare kommer från medelklassen med ett större intresse för högre teoretisk utbildning. Förklaringen till variationerna skulle kunna vara oberoende av förhållanden inom idrotten. Men det framstår som möjligt att variationer med sin grund i samhällets sociala struktur kan förstärkas av specifika förhållanden inom idrotten.

Artiklar om idrottsgymnasier i olika tidskrifter ger ett intryck av både utbildningsmässig och idrottslig framgång. Mest skrivs det om friidrott, simning, skidor och orientering med flickor som affischnamn. Presentationerna kan vara korrekta, samtidigt som våra resultat visar att de bara skildrar en del av verkligheten.

4.2 Utbildning och arbete efter idrottsgymnasiet

4.2.1 Fortsatt utbildning

Av eleverna vid idrottsgymnasierna har 40 % kompletterat sina gymnasiebetyg. Vi har försökt värdera den siffran i förhållande till normalpopulationen men tvingas konstatera att här finns ett svart hål. I *Utbildningsstatistisk årsbok* redovisas antalet personer i vuxenutbildning men inte dessas tidigare utbildning. Samtliga i vårt material har ett komplett avgångsbetyg från gymnasiet, en kategori som inte återspeglas separat i den offentliga statistiken. Vi går in i materialet och studerar hur gymnasievalen är relaterade till kompletterande utbildning.

⁷Uppgifterna baseras på artiklar i Dagens Nyheter 1999-07-07 och 1999-07-11 där vissa resultat presenteras.

Några skillnader mellan könen föreligger inte och andelen som kompletterat sin utbildning under åren har varit densamma, med undantag för en viss ökning 1993, sannolikt en effekt av ökad konkurrens på såväl arbetsmarknad som högskola.

Det är naturligt att de som valt en tvåårig utbildning (speciellt teoretisk) skulle ha störst anledning att komplettera sin gymnasieutbildning vilket 43 % har gjort, medan 41 % från yrkesinriktade linjer och 37 % från treårig teoretisk linje kompletterat. Och oavsett om man har kompletterat eller inte har ungefär lika många gått vidare till högre utbildning.

Vi konstaterar att tillströmningen till högre utbildning är högre bland dem som gått treåriga utbildningar (69%) jämfört med dem som gått tvååriga teoretiska utbildningar (48%) och dem som gått yrkesinriktade utbildningar (23 %).

Av de som skulle ha valt samma gymnasielinje även om de inte gått idrottsgymnasium har, oberoende av linje, väsentligt färre kompletterat sina gymnasiebetyg. Bland dem som aldrig funnit anledning att ångra sitt utbildningsval har 35 % kompletterat att jämföra med 64 % bland dem som ofta funnit anledning att ångra sig. Det framstår som relativt klart, att det inte är den valda linjen som återverkar på behovet av kompletterande gymnasieutbildning utan vad man i efterhand kommer fram till angående lämpligheten i det tidigare gjorda valet. Analyserna visar också att prioriteringen av utbildning/idrott har satt sina spår. Om gymnasievalet har gynnat idrotten är andelen som kompletterat högre. Tillför vi i vilken utsträckning man också i efterhand anser att man skulle ha valt samma eller annan linje utan elitidrotten, blir skillnaden ytterligare markerad. Av dem som prioriterade idrotten och som också anser att de skulle valt en annan linje om de inte varit aktiva idrottare kompletterade 48 % medan 29 % av dem som prioriterade utbildningen, och skulle ha valt samma linje oberoende av idrotten, kompletterade.

Av dem som kompletterat sin utbildning svarade 26 % ja på frågan om kompletteringarna var påverkade av de (bort)val som gjordes under gymnasietiden. För de övriga får vi söka andra förklaringar. 64 % anger behörighet för högre studier som viktigast. För 19% har arbete och arbetsmarknad varit avgörande och 14%

har läst av rent intresse. Studierna påbörjas nästan undantagslöst när idrottskarriären är över. 66 % kompletterade på Komvux, övriga gick ett tredje gymnasieår, gick på folkhögskola eller läste själva. 75 % är klara med kompletteringen inom ett år.

Av dem som ingår i undersökningen har 54 % någon form av högre eftergymnasial utbildning. I denna siffra är då, till skillnad från offentlig statistik, även de inräknade som ännu inte var färdiga med examen och de som utbildar sig till yrken som officer och kiropraktor, som traditionellt inte rymms inom akademisk högre utbildning.⁸ Räknar vi om efter samma mall som den offentliga statistiken får vi 34 % med eftergymnasial högre utbildning, vilket visar att andelen med högre utbildning bland de tidigare idrotts-gymnasieeleverna ligger i nivå med andelen i motsvarande åldersgrupp (25-34 år) i befolkningen. Vår siffra blir naturligt något lite högre eftersom jämförelsen bygger på hela befolkningen, där 14 % inte har gått på gymnasiet, medan alla i vårt material har gjort det.

Väsentligt fler (49% mot 27 %) kvinnliga än manliga elever har studerat vidare efter idrottsgymnasiet. Skillnaden skall ses dels mot bakgrund av att kvinnorna i större utsträckning har valt de treåriga utbildningarna (varifrån i sin tur fler fortsätter att studera), dels att kvinnorna i större utsträckning har valt gymnasielinje i förhållande till utbildningsintresset. Bland dem, som lät utbildningen utgöra grunden för valet av gymnasielinje, har drygt 70 % eftergymnasial utbildning, att jämföra med ca 40 % bland dem som hade idrotten som primär prioriteringsgrund för sitt linjeval i gymnasiet.

Även Riksidrottsförbundets utvärdering 1999 redovisar en hög andel (drygt hälften) högskoleutbildade. Här ingår sannolikt, precis som i våra siffror, en del som inte i den offentliga statistiken redovisas som högskoleutbildade. Även RF noterar en högre andel kvinnor och kommenterar:

”En förklaring till den höga andelen högskoleutbildade elit-idrottare – jämfört med ”Svensson” i övrigt - är helt enkelt att elitidrottare i stor utsträckning också är begåvade med ett stort begåvningsregister – inte bara idrottsligt. Det krävs en hel del klurighet för att lyckas i idrott – en begåvning som är märkbar

⁸Dvs. eftergymnasiala utbildningar som faller utanför de utbildningar som regleras av högskoleförordningen.

även i andra sammanhang. En annan orsak kan vara att det hittills varit lättare att kombinera elitidrott med studier än med arbete.”

Begåvningsresonemanget framstår som dubiöst. Några begåvningsmätningar av elitidrottare jämfört med normalbefolkningen har inte påträffats. Utfallet bör snarare ses mot bakgrund av den positiva sociala selektionen bland idrottsgymnasieeleverna. Andelen elever med invandrabakgrund är dessutom låg, bara sex namn (mindre än 1%) antyder en invandrabakgrund.

4.2.2 Idrotten och högre studier

Efter avslutad idrottskarriär har 48 % studerat vidare, 44 % har läst parallellt med idrotten, 8 % har gjort både-och. De som läst efter idrottskarriären har slutat med elitidrotten betydligt tidigare än de som läst parallellt. En detaljerad analys visar att det är idrottsresultaten under och efter gymnasietiden som är avgörande. Andelen som läst parallellt med idrottskarriären ökar från 33 % 1984 till 57 % 1993. Detta förklaras av att möjligheterna att anpassa högskolestudierna till idrotten har ökat. Det är viktigt att uppmärksamma att möjligheten till idrottsanpassade studier får ett extremt stort genomslag i vårt material beroende på att vi har med en relativt stor andel längdskidåkare och alpina skidåkare, som är de som haft bäst möjlighet till idrottanpassade högskolestudier vid de etablerade idrottshögskolorna.

Att 2/3 av dem som tävlat på de högsta nivåerna studerat parallellt med idrotten talar för att en utbyggd fortsättning på idrottsgymnasiet i form av en idrottsanpassad högre utbildning är viktig för att tillvarata potentialen från idrottsgymnasiet.

4.2.3 Arbetsituationen

Vid undersökningstillfället arbetade 63 % heltid och 6% deltid, 2 % var egna företagare och 3 % hade ”annan sysselsättning”, till exempel föräldraledighet, 21% studerade och 5 % var arbetslösa

eller i arbetsmarknadsåtgärder. Andelen studerande svarar väl mot andelen i rikspopulationen. Medelåldern för vår studerandegrupp är 25,7 år, de yngsta var 23 år och de äldsta 32 år.

En detaljerad analys av den lilla gruppen arbetslösa (23 personer) visar samma mönster som för arbetslösa i stort – lägre skolbetyg, färre med högre utbildning o.s.v. 78 % av de arbetslösa har prioriterat idrotten vid linjevalet i gymnasiet jämfört med 63 % av den arbetande gruppen. De arbetslösa har investerat mer i idrotten och varit resultatmässigt framgångsrikare. En hårdare satsning på idrotten i kombination med lägre betyg och kortare utbildning kan för en liten grupp resultera i sämre framtida möjligheter på arbetsmarknaden.

4.2.4 Idrottens betydelse för yrkesval och nuvarande arbete

32 % uppger att idrottsutövningen på något sätt har påverkat deras yrkesval och 20 % har ett arbete som mer eller mindre har anknytning till idrotten. 6 % arbetar inom idrottsrörelsen, 10 % är idrottslärare eller har ett arbete där fysik och fysisk träning är inslag i arbetet (t. ex. brandman, militär) och 4% arbetar inom företag som har anknytning till idrott (t.ex. som försäljare). 19 % har någon period haft idrottsutövningen som huvudsaklig inkomstkälla, 8 % under kortare perioder. 7 % under 1–2 år, 5 % under tre år eller mer. Det finns inga variationer mellan olika idrotter.

25 % har efter gymnasiet helt eller delvis avstått från arbete till förmån för idrotten. Bland idrotter som kräver omfattande träning året om och där Sveriges geografiska läge gör att viss träning förläggs utomlands finner vi en överrepresentation av dem som avstått arbete för idrotten. Bland dem som endast tävlat under SM-nivå har endast 5 personer avstått arbete för idrotten.

Tiden man avstått från arbete varierar från 1 till 78 månader.⁹ Medianvärdet är 12 månader, 25 % har investerat högst 6 månader och 25 % 22 månader eller mer.

Av de 117 personer (av 128) som har gett information om hur de försörjt sig har 38 % klarat sig med medel från sponsorer, bidrag från förbund och föreningar, genom prispengar och liknande. Ytterligare 21 % har haft sin försörjning på detta sätt i kombination med egna insatser, stöd från föräldrar osv. För författaren något överraskande är att 15 % finansierat idrottssatsningen genom A-kassa eller arbetsmarknadsåtgärd.

Vi bad de tillfrågade försöka uppskatta hur idrotten inverkat på deras livslön.

Tabell 4.10 Idrottens uppskattade inverkan på livslönen fördelat över om man avstått från arbete till förmån för idrotten eller inte.

Skattad inverkan	Avstått från arbete		Totalt
	Nej	Ja	
Starkt positiv	10	17	12
Svagt positiv	17	14	16
Ingen inverkan	61	33	54
Svagt negativ	9	29	14
Mycket negativ	2	7	3
p .000	(374)	(196)	(500)

Drygt hälften gör bedömningen att idrotten inte haft någon inverkan på den uppskattade livslönen. De som avstått från arbete till förmån för idrotten gör dock en annorlunda bedömning. En tredjedel är indifferent, en tredjedel är negativa och en tredjedel är positiva. De framgångsrika har haft inkomster genom idrotten i form av prispengar, sponsorstöd och reklamkontrakt, som de bedömer inverkar positivt på livslönen.

⁹Beräkningen är gjord som en sammanslagning av den totala tiden. Har en person t ex arbetat halvtid och satsat den andra halvtiden på idrotten under ett år så ger detta 6 månader i vår beräkning.

4.2.5 Idrottens inverkan på arbetslivet

Att idrottsgymnasiet och elitidrotten har en positiv inverkan på yrkeslivet framgår av svaren på påståendet ”Erfarenheter från elitidrott är en värdefull tillgång i yrkeslivet”.

På frågan ”I vilken utsträckning anser du att dina erfarenheter och färdigheter från idrotten har haft någon mer direkt betydelse för dina möjligheter att få olika arbeten?” varierar däremot svaren. 30 % anser att idrotten haft mycket stor betydelse, 44 % att den haft viss betydelse och 26 % att den saknat betydelse. Det föreligger inga skillnader mellan könen eller mellan olika idrotter.

En röd tråd i sättet att se på idrottens inverkan på studier och arbete är att ju mer man upplevt en positiv inverkan från idrotten på studierna desto större betydelse tillmäter man idrotten för arbetslivet. Beträffande relationen till arbetsmarknaden framstår det mycket tydligt att man tillmäter den idrottsliga tävlingsnivån en mycket stor betydelse. 48 % bland dem som tävlat internationellt anser att idrotten haft stor betydelse.

Att många uppfattar den ”idrottsliga uppmärksamheten” som en tillgång på arbetsmarknaden visar följande tabell.

Tabell 4.11 Andel som bedömer att idrotten haft stor betydelse för möjligheter till arbete i olika resultat kategorier

Ej senior-SM	24% (53)
SM – ej tagit medalj	31% (61)
SM – tagit medalj	39% (74)
Europanivå – ej tagit medalj	17% (12)
Europanivå – tagit medalj	56% (9)
VM/OS - nivå ej bland 10 bästa	44% (16)
VM/OS - nivå bland de 10 bästa	61% (18)

På alla nivåer är det de bäst placerade som anser att idrotten har stor inverkan på arbetsmöjligheterna.

Mycket få har nått tävlings- och resultatnivåer som gjort deras namn kända i en vidare krets och gjort dem attraktiva på arbetsmarknaden. Trots detta är tävlingsinstinkt, disciplin, starkt självförtroende och social kompetens vanliga kommentarer till frågorna om vad man fått med sig från idrottsgymnasiet som varit viktigt i den fortsatta karriären utan idrottsarenorna.

Spontana svar antyder att idrottsgymnasiets viktigaste funktion har varit latent, inte medvetet avsedd och planerad. Utvecklingen av normer, värderingar, vanor och färdigheter har varit betydelsefulla för den sociala utvecklingen, för de fortsatta studierna och för arbetet. Några svar från kvinnor understryker att idrottsgymnasiet har haft en mer speciell betydelse för dem:

”Som tjej har jag haft nytta av idrottandet i samband med min privata karriär. Det är inte vanligt att tjejer kan stå upp och tala om att de är bra i konkurrens med killar. Om jobb t. ex.”

”Jag har blivit en positiv, stark och uthållig kvinna som vet att jag klarar mer än vad jag själv tror ibland. Jag har också fått en bred social kompetens som jag har stor nytta av i mitt arbete. Dessutom är jag idag mycket självständig tack vare min idrottskarriär.”

Bilden av relationen mellan idrottsgymnasiet, idrotten och arbetslivet är mycket positiv, undantaget hos dem som satsat hårdast på idrotten och nått de högsta tävlingsnivåerna – här kostar idrotten såväl arbetslivsmässigt som ekonomiskt.

Det finns dock anledning att tona ned det positiva intrycket. Bortfallsanalysen visade att det är de som inte svarat som i mindre utsträckning är positiva än de som har svarat, speciellt i förhållande till dem som gett längre spontana svar på öppna frågor, idrottsgymnasieelever som gått ut gymnasiet med fullständigt betyg. Det kan också ha betydelse att vårt undersökningsmaterial utgörs av idrottsgymnasieelever som gått ut gymnasiet med fullständigt betyg. Utvärderingen av försöksverksamheten 1981 visade också en klar social snedrekrytering till förmån för elever från socialgrupp I och II och det är inte orimligt att prognosen skulle varit

gynnsammare även utan idrotten. En del av resultaten kring andelarna med högre utbildning skall ses mot denna bakgrund.

4.3 Idrotten efter gymnasiet

Samtliga i vår studie har gått det gamla riksidrottsgymnasiet, vilket ger vissa problem när det gäller att utvärdera det idrottsliga utfallet relativt de uttalade målen. Av de svar vi fått framgår dock att verksamheten redan under 1980-talet uppfattades som elitinriktad.

Ytterligare ett problem är att vi saknar möjligheter att jämföra med andra studier. I Riksidrottsförbundets utvärderingar 1993 och 1999 ställdes frågan "Din högsta idrottsliga nivå totalt under karriären?" med svarsalternativen Normal tävlingsnivå, Landslagsnivå och Internationell karriär/proffs. Eftersom det inte skiljs på junior och seniornivå, blir resultaten inte jämförbara. På frågan "Idrottslig situation i dag?" blandas olika variabler i svarsalternativen t.ex. "inaktiv", "tränare/ledare", "tävlar på riksnivå". Då det inte finns något som motsäger att en person samtidigt kan vara såväl ledare som tävlande blir resultaten mycket svåra att förhålla sig till.

Vi har försökt mäta på vilken högsta nivå man tävlat som senior. Lagidrottare och utövare av individuella idrotter har fått olika frågor. Vi har också slagit samman samtliga idrotter till en variabel med värdena: ej deltagit som senior, tävlat på lägre än mästerskapsnivå, nationella tävlingar (för lagidrotter här division 2 och nedåt), svensk mästerskapsnivå (för lagidrotter allsvenskan, t.ex. elitserien) och internationellt (för lagidrotter landslagsnivå).

På vilken nivå man tävlat ger en indikation om utfallet. En annan dimension är vilken placering som nåtts, så vi frågade: "Vilken är enligt din egen uppfattning din bästa idrottsliga prestation om du ser till placering?"

Vi har även viss hjälp av frågan kring motiven att satsa på en idrottslig karriär som senior. En individ kan mycket väl ha deltagit i tävlingar som senior utan en medveten inriktning på att nå eliten. Till de tävlingsaktiva ställde vi följdfrågan på vilken nivå de tävlar.

4.3.1 Idrottslig tävlings- och prestationsnivå.

Hela 36 % svarade att de som seniorer aldrig satsade på elitidrotten. Ser vi idrottsgymnasiet som en förberedelse för en senior-karriär så framstår ett bortfall på drygt en tredjedel som relativt stort. Men en del deltog ändå i tävlingar, kvar blir 20 % som aldrig tävlat som seniorer.¹⁰ Vid undersökningstillfället är 29 % aktiva på olika nivåer.¹¹

Tabell 4.12 Högsta tävlingsnivå som senior fördelat över typ av idrott

Nivå	Lagidrott	Individuell idrott	Totalt
Ej deltagit		20	16
Lägre nivå	73	12	23
Svensk mästerskapsnivå	29	27	28
Internationell nivå	6	41	33
(n)	(108)	(407)	(516)

Vi konstaterar att de som inte deltagit i elitidrott som seniorer återfinns inom de individuella idrotterna, där framgångarna är mycket större jämfört med lagidrotterna. Med Lägre nivå avses deltagande i tävlingsidrott under svensk mästerskapsnivå, som i division 1 i ishockey, då vi utgått från att det är i allsvenskan i fotboll och i elitserien i ishockey som man tävlar om mästerskapet. Internationell nivå betyder allt deltagande i internationella tävlingar.

Oavsett hur vi vrider och vänder på siffrorna blir slutsatsen att tävlingsnivån efter idrottsgymnasiet varit genomsnittligt högre bland individuella idrottare än bland lagidrottare.

¹⁰För den som inte riktigt får dessa siffror att gå ihop med kommande data vill vi framhålla att en person mycket väl kan vara seniormästare, exempelvis i simning, utan att för den skull någonsin ha tävlat som senior.

¹¹För en mer ingående analys av när man upphört med idrotten och av vilka skäl, hänvisas läsaren till avsnittet Avslutning av elitidrottskarriären.

I följande tabell redovisas andelen inom olika idrotter som tävlat på svensk mästerskapsnivå eller internationellt. För att begränsa osäkerheten när bastalen blir små redovisas endast de idrotter i vilka minst 25 individer finns representerade i undersökningsmaterialet.

Tabell 4.13 a) andel inom olika idrotter som tävlat på lägst svensk mästerskapsnivå. b) antal personer som antingen tagit medalj vid europamästerskap eller placerat sig bland de 10 bästa vid OS/VM

Idrott	a	b
Cykel	75	2
Alpin skidåkning	70	7
Simning	61	2
Längdskidor	53	8
Skidskytte	53	2
Bandy	50	2
Friidrott	47	1
Ishockey	33	
Fotboll	14	

Sett ur detta perspektiv har cykel varit den mest framgångsrika grenen följt av alpin skidåkning medan ishockey och fotboll klarat sig sämst. Bandy är den mest framgångsrika lagidrotten. Ser vi till placeringar på EM/VM/OS är skididrotterna outstanding. Även här är bandyn mest framgångsrik av de lagidrotter som vi har med.

4.3.2 Placeringar

Att en tredjedel av de tidigare idrottsgymnasieeleverna deltagit i tävlingar på internationell nivå kan tolkas som en framgång i sig. Men hur ser framgången ut när vi ser till den bästa placering man anser sig ha uppnått på seniornivå.¹²

¹²Andelarna baserar sig på de 423 personer som svarat på denna fråga. Här utgår således de som aldrig tävlat på seniornivå och också de som inte satsat på eliidrott som seniorer. Omvänt kan det förekomma vissa som aldrig tävlat som seniorer men som bästa resultat uppgivit placering på senior-SM.

Under mästerskapsnivå uppger 53 % resultat/placeringar, från svenska mästerskap 33 % och från internationella tävlingar 14 %. 18 % har tagit medalj på SM, 2 % på EM och 4,5 % har placerat sig bland de 10 bästa på VM/OS. Räknat på hela materialet, också de som gått idrottsgymnasium men försvunnit från tävlingsarenan, har 28 % resultat från SM-tävlingar och 5 % från internationella tävlingar. 15 % har erövat medalj på SM och 5 % har antingen tagit medalj på ett EM eller placerat sig bland de 10 bästa på VM/OS. Ser vi till deltagandet har drygt 60 % nått lägst svensk mästerskapsnivå, frågar vi efter bästa prestation har bara 5 % sina bästa resultat internationellt.

Utgår vi från det tidiga målet att idrottsgymnasiet parallellt med studierna skulle ge möjligheter till en fortsatt satsning som senior, bedömer vi verksamheten som framgångsrik. En del har kommit fram till att det inte var tillräckligt intressant att fortsätta som senior och en liten grupp har nått den absoluta världseliten.

Utgår vi däremot från senare tids mål att idrottsgymnasiet skall satsa mot en hög elitidrottslig nivå som senior framstår resultatet som mer blygsamt. Drar vi gränsen för elitidrottsligt deltagande och prestation vid SM-nivå så har endast drygt hälften nått målet.

Våra resultat och tolkningar skiljer sig delvis från de resultat som presenteras i Riksidrottsförbundets utvärdering 1999, som anger väsentligt högre värden som att 31 % nått landslagsnivå och att 24 % blivit svenska mästare. Förklaringen är att söka i olika mätmetoder vilket RF noterar i sin kommentar.

”Någon fullständig nivåbild går inte att utläsa ur presenterade tabell. Om vi ändå anser att erövrade ungdoms- och junior-troféer är tillräckligt bra, kan vi påstå att det bara är cirka en tredjedel som inte når högre än klubb- eller distriktsnivåer. ...Om nu syftet är att helst producera landslag (på junior- eller seniornivå) får väl denna tredjedel accepteras som ett normalt ”svinn” i verksamheten. ... Sett till idrottsgrenar så är det i huvudsak de individuella grenarna som svarat för de internationella meriterna medan lagsporternas elever i högre utsträckning stannar på distriktsnivåer.”

I RF:s siffror ingår deltagare i såväl ungdoms- som juniorlandslag tillsammans med seniorer. Svartalternativen, klubb-, distrikts- eller

landslagsnivå, svensk eller nordisk mästare, EM- eller OS/VM-medalj, är mått på delvis olika variabler. De tre första mäter nivån, de två följande bara svenska och nordiska mästare och de två sista internationella medaljörer. Vårt alternativ SM-nivå finns inte med. I databearbetningen har bara placering som senior medtagits. Jag gick tillbaka till formulären och kodade av bästa placering. Av dem som inte satsat på en idrottskarriär som seniorer uppgav 53 stycken resultat från juniormästerskap och 30 från ungdoms-SM. Av dem som fortsatt med elitidrott som seniorer uppgav 40 (nästan 20 %) bästa prestation från ungdoms- eller juniortiden.

4.3.3 Könsvariationer

Analysen av idrottsgymnasiet med utgångspunkt från studieutfall och arbetssituation visar att kvinnorna är mer positiva än männen. Hur förhåller det sig med det idrottsliga utfallet?

Tabell 4.14 Tävlingsnivå fördelat över kön

Nivå	Män	Kvinnor
Ej deltagit	15	29
Lägre nivå	33	10
SM-nivå	36	38
Internationell nivå	16	23

Kvinnorna visar ett ”antingen-eller-förhållande” till idrotten. Samtidigt som det är en större andel kvinnor som inte tävlat som seniorer är det också en högre andel som har lyckats bättre och nått en högre tävlingsnivå än männen som i större utsträckning stannat på mellannivå.¹³

Antalet kvinnor som fortsätter idrottskarriären är begränsat men av de 30 som tävlade tillhörde 73 % den nationella eliten eller tävlade internationellt. Motsvarande siffra för männen var 44%. Det är möjligt att elitidrotten i sig är värd mer för männen, som fortsätter som seniorer även på en lägre nivå, medan det för kvinnorna bara är de framgångsrika och prestationsorienterade som fortsätter.

¹³Se vidare under Avslutning av elitidrottskarriären.

4.3.4 Idrottsutfallet relaterat till val och prioritering under gymnasietiden

Valet av kortare och enklare gymnasieutbildning har inte gynnat idrotten vare sig under gymnasietiden eller på seniornivå.

Vår kunskap idag, förvisso mycket begränsad, talar för att en fungerande helhet skapas genom att idrotten kombineras med studier inom områden som för eleven är intressanta och önskvärda.

4.3.5 Annat deltagande inom idrotten

En av tankarna med riksidrottsgymnasiet var att där skulle ingå en idrottsledarutbildning så att den nya gymnasieformen inte bara genom idrottsprestationer blev till nytta för idrotten.

I vår undersökning var 29 % aktiva inom idrottsrörelsen på annat sätt än genom sin egen idrottsutövning, vanligast som tränare men också i föreningsstyrelser och som föreningsledare, några på distrikts- och förbunds nivå.

Av de 366 personer som bara var aktiva inom sin egen idrott har en tredjedel tidigare varit aktiva i styrelser, som tränare och ledare. Sammantaget har 51 % under kortare eller längre tid arbetat inom idrottsrörelsen, i första hand som tränare men också med annat föreningsarbete.

Mot bakgrund av att de, som arbetar ideellt inom idrottsrörelsen ofta rekryteras bland föräldrar till idrottande barn och ungdomar, framstår det som positivt att tidigare/nuvarande idrottsaktiva ställer sig till förfogande genom sitt intresse för idrotten och inte av någon annan anledning. Samtidigt visar erfarenheten att de är aktiva inom idrottsrörelsen relativt kort tid.

4.4 Elitidrottskarriärens avslutning

Medianåldern för dem, som under gymnasietiden slutade tävla på elitnivå, låg för dem som gick ut idrottsgymnasiet 1984 på 23,3 år och för dem som gick ut 1993 på 21,2 år, en statistiskt säkerställd lägre ålder. Totalt slutade 376 elever (76 %) i vårt material tävla.

Elitidrotten har förändrats från tidigt 1980-tal till sent 1990-tal, en satsning på idrotten har allt mer kommit att få karaktären av allt eller intet. Samtidigt har betydelsen av eftergymnasial utbildning ökat. Den massmediala bevakningen av idrottsevenemang har förskjutits mot internationella tävlingar. Vid SM i skidskytte presenteras resultaten knappt alls i tidningarna medan världscupen får ett stort utrymme. För en 20-åring som idrottsligt befinner sig på medelnivå kan en civil karriär framstå som intressantare än idrotten. Skillnaderna mellan könen är tydlig, männen slutar i genomsnitt vid 22,6 års ålder, kvinnorna vid 21,4 år.

Tabell 4.15 Avslutningsålder fördelat på kön

Avslutningsålder	Män	Kvinnor
<20	29	47
21–22	26	26
23–25	30	17
26>	16	9

Män och kvinnor förhåller sig olika till tävling och sociala relationer, kvinnor måste offra mer än män. Kvinnoidrotten exponeras mindre i massmedia och har genom åren fått betydligt mindre resurser än den manliga idrotten, vilket kan vara en förklaring till att kvinnorna slutar tävla tidigare än männen.

Tabell 4.16 Andelen män respektive kvinnor som slutat tävla av sociala skäl, fördelat på åldersgrupper.

Avslutningsålder	Män	Kvinnor
<20	11	24
21–22	25	38
23–25	39	36
26>	54	8

Två av tre av de kvinnor som slutat tävla senast vid 22 års ålder uppgav sociala skäl som orsak, att jämföra med drygt en av tre av männen. Drygt en av fem av de män som slutat senast vid 22 uppgav dåliga resultat som skäl, av kvinnorna knappt var tionde.

4.4.1 Variationer mellan idrotter

Tabell 4.17 Andelen tävlingsaktiva och medelålder för dem som slutat fördelat på olika idrotter.

Idrott	Andel aktiva	Avslutningsålder (M)
Simning	5	20.5
Friidrott	34	21
Cykel	26	21.9
Bowling	50	21.8
Alpint	16	22.0
Längdskidåkning	18	22.4
Ishockey	53	23.5
Bandy	40	23.6
Fotboll	36	23.6

Inte helt överraskande är det simningen som snabbast tappar sina aktiva. Den har av tradition varit en ung idrott och seniormästare i tonåren har inte varit ovanligt. Därefter kommer friidrotten, det är ingen ny upptäckt. I *Svensk Idrott 1989* läser vi: ”Går vi tillbaka tio år och ser var Sveriges mest lovande juniorer tagit vägen kan man

bara konstatera att de lämnat löpningen. Endast ett fåtal finns kvar inom friidrotten men inte på den nivå som de förutspåddes.”

Överlevnadstiden som elitidrottsaktiv är genomsnittligt längre inom lagidrotterna. Flest fortsatt aktiva redovisar bowling och golf (58 %). Detta har sannolikt inget samband med idrottsgymnasierna, förklaringarna är att söka i respektive idrotts krav och karaktär.

4.4.2 Orsaker att sluta

I tabellen har vi slagit samman svarsalternativen arbete (14 %), utbildning (9 %) och familj (5 %) i kategorin sociala skäl.

Tabell 4.18 Viktigaste orsak att sluta med elitidrott fördelat över ålder vid avslutandet.

Orsak	<20 år	21–22	23–25	26>	Totalt
Sociala skäl	17	29	38	43	29
Skada	36	26	33	18	30
Tröttnade	23	20	18	28	21
Dåliga resultat	18	14	6	4	11
Annat	6	11	4	8	7

Vi är främst intresserade av dem som slutat i yngre år och i direkt anslutning till idrottsgymnasiet.

Är skador, den enskilt främsta orsaken att sluta bland de yngsta, förknippade med träningen vid idrottsgymnasierna? 17 personer har i sina öppna svar skrivit kommentarer som berör träning och träningsmetoder. Några citat:

”Det negativa var att vi tränade för ensidigt och då oftast bara distans... plus att vi tränade för mycket. Jag själv dubblade min träningsdos det första året och ökade ytterligare 50 % andra året.”

”Tränarna kunde omöjligt släppa på konceptet: Lika träning för alla. Flickor som pojkar.”

”Den höga träningsdosen under 2 års gymnasietid ledde till ett resignerande elittänkande samt fysiska...skador.”

”Kvalitén på träningen var inte bra. Vi skulle bara träna kvantitet och ej kvalitet. Det gjorde att många av oss blev skadade och inte kunde presterat sitt bästa.”

Ett tema som återkommer är ”lika träning för alla” på gymnasiet. Modern forskning i idrottspsykologi visar också att överträning är ett icke ovanligt fenomen vid idrottsgymnasier.¹⁴

Inriktningen på resultat är den näst vanligaste orsaken att sluta:

”Inga resultat som junior, ingen uppbackning/hjälp.”

”För mycket fokusering på stjärnorna”.

”Det satsades i stort sett bara på de som var bäst på Junior-SM.”

Samtliga citat kommer från individuella idrottare i olika idrotter. Liknande svar har också kommit från personer som själva varit framgångsrika. Att mötas av negativa reaktioner på sin person eller sina prestationer kan resultera i en negativ situationsbunden jag-uppfattning, vilket i sin tur kan leda till att motivationen minskar. Man tröttnar helt enkelt eller anser att prestationen är så dålig att det inte finns någon anledning att fortsätta.

4.4.3 Ingångsmotivation och avslutning

”Om du blickar tillbaka – i vilken utsträckning styrdes ditt val av gymnasielinje av *intresset för en viss utbildning* jämfört med att valet skulle ge bästa möjligheterna att ägna dig åt *idrotten*?” Tanken bakom denna vår första fråga var att fånga upp graden av prioritering av idrotten relativt skolan. Idrotten vägde över för nära två tredjedelar, för var femte var idrottsintresset helt bestämmande. Frågan blir då om denna tidiga prioritering sammanhänger med uppgivna orsaker att sluta?

Av dem för vilka utbildningen styrde linjevalet i gymnasiet slutade var tredje av sociala skäl, vilket stämmer väl med att det

¹⁴Se t.ex. (Svensk Idrott 3/1999, s. 29).

sociala livet för denna grupp är viktigare än idrotten. Av dem för vilka idrotten styrde slutade var femte, här är det i stället skador som är den vanligaste angivna orsaken.

4.4.4 Från idrottsgymnasiet till vuxenlivet

”En anledning till att många slutar efter idrottsgymnasiet är att man ska stå på egna ben vad gäller träning och sysselsättning.”

”Det skulle behövas någon form av övergång där man kan fortsätta utvecklas inom sin idrott utan att känna sig så allvarligt vuxen.”

”I dag tror jag att många slutar för att de flyttar hem igen och har ej kvar tränare, träningskompisar och samma möjligheter. Det blir för besvärligt och då lägger man av, vilket är synd.”

Övergången från gymnasiet till högskola och vuxenliv uppfattas som problematisk och idrotten får ge vika. Flera framför betydelsen av att kunna kombinera en idrottslig karriär med högskolestudier.

”Internationella mästare i idrottens värld är idag 25–30 år. Vi behöver titta över möjligheten att studera vid universitet och kombinera elitidrott på internationell hög nivå. I dag är universitetsutbildning ett måste även för idrottare.”

Det som efterfrågas i citaten har prövats, om än i begränsad utsträckning. Efter beslut hösten 1998, som omöjliggjorde elitidrott som grund för antagning till högskolestudier, har möjligheterna minskat. I dag finns kombinationen av elitidrott och studier vid två högskolor, sammanlagt 120 platser, begränsade till skididrotter, orientering, löpning och övrig friidrott (med ett mycket litet antal platser). De flesta idrotter saknar möjligheten.¹⁵ Det är intressant att verksamheter, med sammanhållen träning och anställda tränare, som funnits länge, finansieras i huvudsak av berörda kommuner och landsting medan idrottsrörelsens och statens insatser är begränsade.

¹⁵Beträffande utfallet av kombinationen se *Elitidrott och högskolestudier - en (o)möjlighet* (Jonsson 1998).

Idrottsrörelsen har under lång tid arbetat för en utveckling men vi kan konstatera att möjligheterna snarast har försämrats.

”Det måste vara fint att idrotta efter gymnasiet, man skall inte ställas inför ett vägsval där karriär eller idrott skall väljas. Svenskt näringsliv och riksdag måste följa Norges exempel om vi skall lyckas producera duktiga seniorer.”

4.4.5 Det fria fallet¹⁶

Vi mötte många gånger påståendet att efter idrottsgymnasiet är det ”fritt fall”, dess trygga, välorganiserade värld upphör att existera. För den som tillhör den stora klubben kan problemet vara mindre, men den som kommer från den mindre klubben har ofta inte tillgång till kvalificerade tränare och träningskamrater på lämplig nivå. Till detta kommer besluten om livets fortsättning – arbete eller fortsatta studier? Högskolesystemet erbjuder hjälp bara till ett mycket litet antal (främst skidåkare).

Möjligheten att nyttiggöra de investeringar som elever, idrottsrörelse och samhälle gjort i gymnasieskolan minskar genom att kedjans sista länkar bara finns för ett fåtal.

¹⁶Sonderingar har givit vid handen att uttrycket ”det fria fallet” sannolikt är myntat av Jolo Gustavsson. Det återges här med upphovsmannens tillstånd.

5 Övergripande synpunkter

5.1 In i och ut ur idrottsgymnasiet

”De mest talangfulla idrottsungdomarna ska inspireras att göra den totalsatsning som erfordras för att nå internationell elitnivå.” (*Svensk Idrott* 1/1996.)

”RIG kan och behöver nu utvecklas för att bli ännu starkare utvecklingsmiljöer och göra största möjliga nytta för de rätta individerna, våra talanger.” (*Olympisk support* om det senaste förslaget till dimensionering av idrottsgymnasierna.)

Några grundvillkor för att en satsning som idrottsgymnasiet ska bli framgångsrik:

- att de mest lämpade individerna kommer att ingå.
- att den treåriga (ibland fyraåriga) satsning som idrottsgymnasiet innebär har en förlängning. De flesta står i övergången mellan junior och senior när de lämnar gymnasiet.

Det är de talangfulla idrottsungdomarna som skall identifieras och inspireras att välja idrottsgymnasiet. Att begreppet talang är oklart och omdiskuterat framgår av internationell forskning. Vi utvecklar inte problemet då det faller utanför ramen för vår studie.

I vår studie ligger den idrottsliga resultatnivån och skolbetyget till grund för urvalet. Frågan blir då vilken prognosförmåga idrottsresultaten hos 15-åringen har för den potentiella resultatnivån tio år senare. De få studier som ger antydningar om detta visar att den är mycket begränsad. 1994 skriver Carlsson:

”Under alla omständigheter så står det klart att det är mycket svårt att göra en säker prognos om kommande utveckling även när ungdomarna är i 15-årsåldern.”

”Resultaten visar följaktligen att bland de ungdomar som tidigt ansåg sig duktiga och som tidigt var mycket framgångsrika i huvudidrotten, mer än i andra idrotter, var det färre som nådde landslaget än bland övriga.”

Tillväxtspurten för pojkar börjar mellan 10–16 år och avslutas mellan 13–18 år. Att den tidigt duktige blir den bäste som senior är långt ifrån vanligt. Och det är stor risk, att den sent utvecklade, som alltid kommer på efterkälken som ung, slutar i förtid.¹⁷

Ett sätt att få grepp om betydelsen av skillnader i utveckling är att studera vid vilken tid på året personen är född. Vi får förvisso inte information om den fysiska nivån, men om två personer i samma åldersmässiga fas tävlar mot varann ligger den på året tidigt födde 10–11 månader före, jämfört med den sent födde. Det är klassiskt för svensk ungdomsidrott att tävlandet sker i åldersklasser efter kalenderår. Har detta något genomslag?

Vi har haft tillgång till sex olika material med elitidrottsaktiva där vi kunnat utläsa i vilket kvartal personen är född. Den bild som framträder är uppenbar – vill jag komma in i elitsystemet så ökar sannolikheten att lyckas om jag är född tidigt på året. I samtliga material är den största andelen födda under årets första kvartal och den lägsta andelen under det sista kvartalet. Detta kan tolkas som att det system vi haft och har riskerar att missa den sent födde (och den sent utvecklade) talangen samtidigt som vi löper risken att få med många, som är tidigt födda och utvecklade, som inte räcker till eller tappar motivationen när andra kommer i kapp.

Vi har tidigare konstaterat att drygt 40 % av dem som slutat med elitidrott i relativt nära anslutning till idrottsgymnasiet har slutat för att de tröttnade och hade dåliga resultat. Det är rimligt att åtminstone delar av dessa resultat kan förklaras med hjälp av ovanstående resonemang.

Slutsatsen blir att ett urvalssystem, som bygger på resultat uppnådda under tonåren har en jämförelsevis låg träffsäkerhet. De sent födda och sent utvecklade får aldrig någon chans. Flera elever har uppmärksammat att vissa idrottsgymnasier har varit fixerade vid resultaten, den som är medaljör på JSM får uppmärksamheten medan den som just då inte lyckas hamnar i bakgrunden. Långsiktigt kan detta ha resulterat i att fel personer lämnat skutan.

¹⁷Se vidare t.ex. Eriksson 1990 där dessa tankegångar utvecklas på ett tydligt sätt.

5.1.1 Om notfiske och flugfiske

Studien omfattar elever som gått idrottsgymnasiet inom den äldre gymnasieordningen. Mycket har hänt i skolans värld sedan dess. Antalet gymnasieplatser vid riksidsrottsgymnasier krymper från 850 platser som mest till 440 platser läsåret 99/00, samtidigt som elitorienteringen ökar.

Förändringsprocessen kan diskuteras i termer av notfiske och flugfiske.¹⁸ Drar en trålare en stor not under en längre tid kommer fångsten att innefatta både läckra fiskar, användbar matfisk och skräpfisk. Vid flugfiske däremot måste fiskaren ha en detaljerad kunskap om den enskilda fiskarten, bakom vilken sten står den, när hugger den, vilken fluga passar i förhållande till vatten och väderlek. Det gäller att lägga flugan på rätt ställe vid rätt tidpunkt. Den mindre skicklige blir utan fisk.

Med färre platser och ökad elitorientering kan urvalsprocessen till idrottsgymnasiet liknas vid flugfiske. Det krävs precisa kunskaper för att fångsten ska bli god.

Med ökat antal platser närmar man sig notdragningen, chansen ökar att få med de verkliga talangerna. Här är våra resultat, rörande elevernas uppfattning om idrottsgymnasiets och idrottens betydelse utanför idrotten, viktiga.

För att utvecklingen mot färre platser skall bli positiv, måste urvalsinstrumenten slipas, vilket också har skett. Idrottsresultatet och den fysiska kapaciteten är idag två pusselbitar bland många. Urvalsinstrumenten är inte offentliga, därför har vi inte kunnat studera om de bättre än tidigare fångar upp de talanger för vilka riksidsrottsgymnasiet är bäst.

Att se till idrottsresultaten som senior är ett sätt att belysa om urvalssystemet träffar rätt. Vi har tidigare redovisat hur många av riksidsrottsgymnasiets elever som nått elitnivå internationellt och i Sverige. Inom vissa idrotter, speciellt skidåkning, kan man i alla

¹⁸Liknelsen har tidigare använts av någon (tyvärr tappat bort vem) i anslutning till statistiska sambandsanalyser och möjligheterna att identifiera det viktiga.

åldrar sätta likhetstecken mellan idrottsgymnasium och landslag. Carlsson 1994:

”Då alla utom en längdåkare i landslaget genomgått idrottsgymnasiet ligger frågan nära till hands om idrottsgymnasiet fungerat som en slags sluss för landslagsdeltagande och därmed i praktiken som enda framkomliga vägen till avancemang.”

För volleybollen gäller samma sak, enligt volleybollförbundet är både ungdoms- och juniorlandslag lika med idrottsgymnasium.

Av tolv professionella cyklister har tre gått idrottsgymnasiet. En var aldrig aktuell, han var i gymnasieåldern inte tillräckligt bra. Vår under senare år framgångsrikaste cyklist började med cykel som 19-åring. I övriga fall var träningsmöjligheterna på hemorten så bra att idrottsgymnasiet inte behövdes.

I bordtennis har två av de senare årens största stjärnor aldrig gått gymnasiet. Tre har hoppat av och blivit professionella. Av de yngre går en på idrottsgymnasium medan övriga har fått speciella skollösningar på hemmaplan.

Golfens samtliga damer har, där det åldersmässigt varit möjligt, gått idrottsgymnasium. I dag går de treårigt gymnasium och sedan vidare till universitetsstudier och golfspel i USA.

Inom friidrotten har hälften av dem som representerat Sverige i t. ex. Europacupen gått idrottsgymnasium.

Av sexton spelare i Sveriges landslag, som vann handbolls-VM 1999, har två gått på Handbollsgymnasiet i Göteborg.

Av samtliga svenska deltagare i tjugonio internationella seniormästerskap (EM, VM, OS) 1985-1999 kom åtta från brottningsgymnasiet i Klippan.

Skolverkets utvärdering 1994 visar att, genomsnittligt över alla idrotter, nådde var sextonde elev A-landslaget.¹⁹ Inom fjorton förbund hade minst var femte elev nått A-landslag, i nio mindre än en på tjugo. I två idrotter har ingen nått landslagsnivå. Här hamnar lagidrotterna på den nedre halvan.

Våra data pekar mot att i genomsnitt bara 25 % av eleverna återfinns på högsta nivå, idrottsprestationen i femtonårsåldern är alltså

¹⁹Vi har här inte kunnat utläsa om detta avser uppgifter för representation i seniorlandslag eller om siffrorna även inbegriper ungdoms- och juniorlandslag.

en bräcklig grund att stå på. Systemet utesluter vissa potentiella talanger, som de sent utvecklade och sent födda på året. Trålfiske skulle ge bättre fångst än flugfiske.

Wedman (1999) kommenterar SOK:s satsning på en smal elit som en väg att nå svenska framgångar i VM/OS:

”Det är en sak att för ett stort och representativt urval av individer etablera kunskapen att X är korrelerat med Y. Det är en helt annan sak att överföra denna kunskap till att också gälla för ett (starkt positivt) urval av individer och till en mycket begränsad del av prestationskalan. Tanken att kunna identifiera blivande OS-medaljörer fem till tio år i förväg är i praktiken en mer eller mindre omöjlig uppgift.”

Vår slutsats är densamma som Wedmans. Skall ett seniorlandslag fyllas utgör eleverna på riksidsrottsgymnasierna inte en tillräcklig bas. Enligt idrottspolitiska propositionen bör ”möjligheter skapas för alla idrotter att bli mer konkurrenskraftiga i internationella sammanhang”. I *Att ta sig ton*, en ESO-rapport om den svenska musikexporten (Ds 1999:28) läser vi:

”Utredningen visar också på vikten av att satsa på en god och bred utbildning så att alla ges möjligheter att upptäcka och utveckla sina talanger. Utbildning och kompetensutveckling är nyckeln till Sveriges framtid och det räcker inte att bara satsa på eliten.”

Samma slutsats gäller idrotten. Förändringen av gymnasieskolan möjliggör inrättandet av ämnet specialidrott inom ramen för det individuella valet och det lokala tillägget. Ämnet finns i dag vid ett antal skolor, men karaktären på den verksamhet som bedrivs är i huvudsak okänd. Det enda vi vet är att den är mycket varierad. Här öppnas för ett samarbete med lokala idrottsföreningar och distriktsidrottsförbund, som skulle ge fler möjlighet att delta i en kvalificerad verksamhet och under anspråkslösa former utveckla den idrottsliga gemenskapen och pröva hur länge motivationen håller och talangen bär. Detta framstår som ett positivare alternativ än riksidsrottsgymnasiet då många av de mest talangfulla lagidrottarna ändå återfinns i moderklubben och med speciella lösningar i förhållande till skolan. Skolverket kom 1994 till samma slutsats:

”Så bedöms till exempel de stora och geografiskt väl spridda lagidrotterna fotboll och ishockey kunna bygga en elitverksamhet och ta hand om unga talanger utan stöd av riksrekrytering. Den utveckling som redan påbörjats mot regionala fotbolls- och ishockeygymnasier bör kunna fortsätta i samarbete mellan kommunerna i respektive region och lokala föreningar och distriktsförbund. ... Liknande överväganden bör göras för de flesta lagidrotter.”

Riksishockeygymnasierna hade i början av 1990-talet karaktären av regionala idrottsgymnasier, de flesta av eleverna kom från klubbar i närregionen. Bland tolv antagna till ishockeygymnasiet i Skellefteå 1993 kom nio från Skellefteå AIK och de övriga från Bergnäset, Malmberget och Kalix. Hösten 1999 kommer det att finnas 25 regionala ishockeygymnasier fördelade över hela Sverige med totalt cirka 500 platser att jämföra med två riksishockeygymnasier med ungefär samma intagningskvot.

Skolverkets utvärdering 1994 anger kriterierna för inrättande av riksidrottsgymnasium. Vårt ishockeyexempel visar att regionala lösningar erbjuder väsentligt fler elever möjligheten att kombinera idrott och skola än en rikslösning.

5.1.2 ... och ut ur idrottsgymnasiet

Sett ur ett politiskt samhällsekonomiskt perspektiv har vi genom riksidrottsgymnasiet en specialsatsning som syftar till att generera framtida elitidrottare. Skolverket beräknade 1993 kostnaden för kommunerna för att sända elever till riksidrottsgymnasier till 138 miljoner kronor. För medaljsatsningen inför OS 2004 avsätter regeringen 10 miljoner kronor om året. De samhällsekonomiska satsningarna täcker åldrarna 16–18 år och för OS 24 år och uppåt, åren däremellan är de närmast försumbara. Med tanke på samhällsutvecklingen i stort, samhällets satsningar på kompetenshöjning och utbyggnaden av högskolesystemet borde en satsning också kunna göras på kombinationen elitidrott och högre utbildning. Men utvecklingen har gått i motsatt riktning. Omtolkningar av högskoleförordningen har försvårat tillträdet till högre studier för de elitidrottsaktiva och möjligheterna att kombinera elitidrott och

högre utbildning omöjliggörs genom studiemedelssystemet. Den idrottspolitiska propositionen 1998/99: 107 gör bedömningen:

”Utredningens förslag att införa ordförande för elitidrottare bör inte genomföras.”

Systemet kan beskrivas som en kedja där en länk felar. De resultat vi presenterat talar för att den felande länken kan utgöra grunden för att även idrottsligt framgångsrika tidigt helt upphör med elitidrott eller utövar sin idrott på en lägre nivå. Antalet personer som läst sin högre utbildning parallellt med studierna kan nästan i sin helhet förklaras av tillväxten av försök att kombinera elitidrott och högskolestudier. I övrigt är mönstret att den högre utbildningen skjuts fram till dess att elitidrottskarriären är avslutad.

I programförklaringen *Idrotten Vill* (Svensk Idrott 1/96) skrivs:

”Satsar man mot elit så krävs i övergången till senioråldrarna en total satsning om man vill nå internationell framgång. ... Den aktive behöver därför stöd i sin satsning så att den inte äventyrar hans eller hennes framtid. Den modell som utvecklats i vårt land i samspel mellan idrottsorganisationer och samhälle med kombination av elitsatsning och studier, är ett bra exempel på hur RF som samlingsorgan kan arbeta fram lösningar som kan användas av alla idrotter.”

Vi tvingas tyvärr konstatera att den positiva lösning som formulerades 1996 i dag inte står till förfogande för annat än ett mycket begränsat antal idrottare och inom ett mindre antal idrotter.

Våra resultat och utvecklingen under senare år talar för att systemet måste bli komplett för att den avsevärda satsning som riksidsrottsgymnasiet innebär skall ge full återbäring.

5.2 Både-och eller antingen-eller

Idén med Riksidrottsgymnasiet är att det ska vara möjligt att satsa på elitidrott utan att försumma skolan. Resultaten visar att det varit något vanligare att eleverna anpassat sitt studieval efter idrotten än tvärtom men val till förmån för idrotten har inte fått genomslag i högre idrottslig prestationsnivå. Idrottseleverna har däremot ofta tappat något i teoretiska ämnen jämfört med normalpopulationen. Men bara för 5–10 procent har idrotten haft en direkt negativ inverkan på utbildningsresultatet. Allra bäst för eleverna är det när studierna och satsningen på idrotten fungerar väl tillsammans. Antingen-eller-lösningens negativa konsekvenser kan idag, när samhället satsar alltmer på högre utbildning, bli väsentligt större än för bara tio år sedan. Förvisso finns det goda möjligheter att komma igen men senarelagda studier kan betyda ökade kostnader för individen genom ett senare inträde på arbetsmarknaden, fortfarande kan bara ett mycket begränsat antal elitidrottare få sin utkomst av idrotten. Våra resultat visar att många betalar sin idrottsliga satsning ur egen ficka eller med hjälp av föräldrar. Antingen-eller-lösningen resulterar också i ett tidigare bortval av idrottskarriären till förmån för den civila karriären.

En rimlig tolkning av de senaste årens politiska signaler är att det finns ett riksintresse i att Sverige är med på den internationella arenan. Både regeringens direktiv för idrottsgymnasiet och den aktuella idrottspolitiska propositionen (1998/99:107) har en tydlig elitprofilering. Tillsammans med näringslivet satsade regeringen på Olympisk Support inför OS 2004 och var positiv till Stockholms OS-ansökan. På kommunal nivå läggs stor vikt vid möjligheterna att få arrangera idrottsevenemang på mästerskapsnivå. Effekterna uttrycks ofta i positiva nationalekonomiska termer. Samtidigt får allt färre idrottare möjlighet att delta, urvalsinstrumenten vässas för att öka möjligheterna att använda flugfiskemetoden. Men för att

främja tillväxt och förnyring så räcker inte enstaka exemplar, det krävs ett helt stim.²⁰

Mot bakgrund av samhällsutvecklingens ökade krav på längre och mer kvalificerad utbildning och idrottens ökade krav på träning och mer resande som en effekt av den ökade internationaliseringen framstår det som att både-och alternativet blir viktigare men också svårare att förverkliga. Riksidrottsförbundets har ett förslag till lösning av detta problem:

”Sedan mitten av 1980-talet och fram till gymnasiereformen 1994 fanns en förordning som gav skididrotter möjlighet att förlänga studierna för ett antal elever med ett extra år. Bakgrunden var bl. a. att den idrottsliga verksamheten tog så mycket tid i anspråk att studierna i princip måste läggas ut på fyra år för att klara kombinationen förberedande elitidrott och gymnasiestudier.”

Man vill därför att 75 platser avsätts för ett förlängt skolår vilket skulle förstärka både-och alternativet.

²⁰ Här måste påpekas att detta gäller idrotten totalt. Det är inte självklart att bredd föder elit (eller är en nödvändig förutsättning för elit). Ser vi till idrottsutövandet totalt så framstår det dock som rimligt att en bred bas är en förutsättning för en yttersta elit.

5.3 Om önskvärdheten av en elitidrott

Den idrottspolitiska propositionens (1998/99:107) bedömningar tolkar vi som positiva till svensk elitidrott:

”Det är värdefullt för svensk idrott om Sverige tilldelas värdskapet för stora internationella idrottsevenemang. Sådana arrangemang ger, utöver ett ökat intresse för idrotten, ett ökat fokus på Sverige och kan dessutom tillfälligt skapa arbetstillfällen.

Det är angeläget att Sverige även i fortsättningen är en framgångsrik idrottsnation och att svenska elitidrottsutövare når goda resultat vid stora internationella mästerskap. Därmed ökar Sveriges möjligheter att få arrangera stora internationella idrottsevenemang. En kraftfull långsiktig satsning på unga idrottstalanger är nödvändig om Sverige i framtiden skall kunna hävda sig i internationell konkurrens.

För att nå toppen krävs en mångårig hängiven satsning och personliga uppoffringar. Det är därför ett nationellt intresse att unga elitsatsande ungdomar ges möjligheter att kombinera utbildning och idrott under gymnasietiden. Regeringen anser att de riksrekryterande idrottsgymnasierna även fortsättningsvis fyller en viktig funktion i detta avseende.”

Dessa utsagor bör läsas i relation till att allt färre erbjuds möjlighet att delta i olika satsningar. Och samtidigt sägs också:

”Olika idrotter exponeras i mycket varierande omfattning i massmedierna. Detta innebär att några få idrotter av egen kraft kan skapa betydande resurser medan de flesta andra får allt svårare att utvecklas och hävda sig i en alltmer hårdnande internationell konkurrens. Regeringen anser att detta förhållande bör uppmärksammas och att möjligheter bör skapas för alla idrotter att bli mer konkurrenskraftiga i internationella sammanhang.”

Utvecklingen går dock stick i stäv mot regeringens önskan. Det är de stora och ekonomiskt bärkraftiga lagidrotterna som tar allt fler av platserna på riksidrottsgymnasierna. Propositionen gör det också

svårare att kombinera elitidrott och högskolestudier genom att inte tillåta ortsföreträde vid antagning till högre studier. Att man ställer sig positiv till att införa ett stöd om 10 miljoner per år till 2005 för en särskild talangsatsning för elitidrottare torde inte täcka det bredare behovet, om vi ser till möjligheterna att nå internationella framgångar genom smala elitsatsningar. Sommaren 1999 omfattas 36 personer av denna speciella talangsatsning.

5.4 Kostnader

Skolverket beräknade 1994 att det kostade kommunerna 138 miljoner kronor att skicka elever till riksidsrottsgymnasier, 115 000 kronor per elev. I summan ingår den interkommunala ersättningen och kostnaderna för resor, inackordering och för specialidrott. Det intressanta är att fastställa den merkostnad som idrottsdelen genererar.

För en kommun med riksidsrottsgymnasium kostar en elevplats för en individuell idrott 42 000 kronor. Statsbidraget, på 26 000, förmedlat via Riksidsrottsförbundet, täcker kostnaderna för specialidrotten (denna summa höjs 1999 till 32 000). En elev som skickas till idrottsgymnasium på annan ort får dessutom av kommunen cirka 15 000 per år i inackorderings och resebidrag. Totalkostnaden utöver utbildningskostnaden blir alltså 85 000 per elev och år.

För lagidrotterna är merkostnaden 75 000 per elev och år. Här är dock finansieringen delvis annorlunda. Statsbidraget uppgår till 17 000 och kommunens insatser till 13 000. Cirka hälften av den totala kostnaden täcks av den lokala föreningen som eleverna då också representerar under gymnasietiden. Insatsen via skattemedel är således lägre för lagidrotterna än för de individuella idrotterna.

Riksidsrottsgymnasierna är i stor utsträckning en kommunal angelägenhet, i vissa fall också en föreningsangelägenhet, staten står bara för cirka en tredjedel av kostnaderna.

Det finns inget svar på frågan hur investeringen i specialidrott skall värderas.²¹ Regeringens idrottspolitiska proposition anger, att riksidsrotts-gymnasierna fyller en viktig funktion i relation till ”en kraftfull och långsiktig satsning på unga idrottstalanger som är nödvändig om Sverige i framtiden skall kunna hävda sig i internationell konkurrens”. Detta kan tolkas som att målet är att utveckla en internationell elit. Samtidigt hör riksidsrotts-gymnasiet till den utbildningspolitiska sfären. Kursplanen för Specialidrott B stadgar att

”Kursen skall ge eleven en fördjupad kunskap och färdighet i specialidrotten och därmed skapa förutsättningar för en idrottskarriär på nationell nivå och en förståelse för ett samhälleligt engagemang genom idrotten.” (SKOLFS 1994:8).

Riksidsrottsförbundet anger på sin hemsida²² målen:

- Förbättra sin färdighet i specialidrotten
- Inhämta kunskap om träningslära samt specialidrottens teknik och taktik
- Skaffa sig kunskap om sig själv och sina att utöva specialidrott på elitnivå
- Kunna kombinera elitidrott och utbildning
- Erbjudas bättre träningsförhållanden än på hemorten
- Ges en social trygghet.

Utfallet av investeringen i förhållande till uppnådda mål kan beräknas utifrån:

- resultat internationellt
- resultat på nationell nivå
- graden av förbättring av färdigheten i specialidrotten

²¹ Kostnader som belastar specialidsrottsförbundet (enligt Skolverket 93/94 med ett medianvärde om 50 000 per år) samt föräldrarnas och elevens egna kostnader hör naturligtvis också hit.

²² <http://www.svenskidrott.se/rf/rig/mal-syfte.htm>(uppdaterad 17.11 -98).

Vi anser att målet måste ligga på seniornivå. Läger vi samman tävlande på internationell och (hög) nationell nivå skulle utfallet kunna mätas i andelen tidigare riksidsrottsgymnasieelever som nått seniorlandslaget. Beräkningarna måste bli mycket ungefärliga. Vi kan ta tyngdlyftning som exempel, där har vi relativt exakta data. "Lyftgymnasiet" hade 76 elever mellan 1984 och 1998. Av dessa förekom nio i seniorlandslag. Merkostnaden för idrotten uppgår 1998/99 till cirka 77 000 per elev och år. Räknar vi på en treårig utbildning blir kostnaden per landslagsplats knappt två miljoner. Skolverkets utvärdering 1994 anger medelvärdet för alla idrotter till var 16:e elev i A-landslaget. Fjorton förbund uppgav att i snitt minst var femte elev nått A-landslaget medan nio förbund låg under medelvärdet. Räknar vi på ett genomsnitt av en studietid om 2,5 år och en merkostnad för idrotten om 60 000 blir kostnaden per landslagsplats för de "framgångsrika" idrotterna 750 000 per landslagsplats. Bilden blir annorlunda för lagidrotterna, som haft svårare att rekrytera landslagsdeltagare bland de tidigare riksidsrottsgymnasieeleverna. Enligt Skolverkets utvärdering har var 50:e elev vid ishockeygymnasierna nått landslaget. Räknar vi merkostnaden för lagidrotterna till 50 000 för en genomsnittlig studietid på 2,5 år blir kostnaden per landslagsspelare dryga 6 miljoner. Detta kan jämföras med att staten inför OS 2004 satsar 10 miljoner om året i sju år med målsättningen 40 OS-medaljer, alltså 1,75 mkr per eventuell medalj.

Investeringen i riksidsrottsgymnasier kan också värderas från andra utgångspunkter, som att tomma gymnasieplatser kan fyllas i små kommuner. Ser vi enbart till det idrottsliga utfallet framstår kostnaderna för lagidrotterna relativt utfallet på landslagsnivå som orimligt höga, vilket förstärker slutsatsen att riksidsrottsgymnasier är mindre motiverade för de stora lagidrotterna. Utvecklingen av regionala idrottsgymnasier inom dessa idrotter torde på sikt kunna ge ett positivare idrottsligt utfall genom en bredare rekryteringsbas och fler deltagare till en lägre kostnad.

5.5 Elitidrott och utbildning mellan två stolar

Den idrottspolitiska propositionen är positiv till svensk elitidrott på hög internationell nivå. Det treåriga gymnasiet är i dag i princip obligatoriskt och en fortsatt eftergymnasial utbildning blir allt viktigare för allt fler, också för elitidrottaren efter idrotten. Att flytta fram utbildningen till efter idrottskarriärens slut har blivit kostsammare, inte minst genom det nya pensionssystemet.

Antalet riksidrottsgymnasieplatser har nästan halverats sedan 1993, vilket delvis kan vara motiverat sett i relation till det idrottsliga utfallet. Vad som i stället tillkommit är möjligheten att inom ramen för det individuella valet och det lokala tillägget införa ämnet specialidrott, vilket i princip medför större möjligheter för fler att delta i kvalificerad idrottsutövning. Men det regionala och lokala idrottsgymnasiet blir en rent kommunal och skolpolitisk angelägenhet som inte ger någon plats för de idrottspolitiska önskemålen. Riksidrottsgymnasiet gav tidigare ämnet specialidrott 5 timmar på skolschemat, idag får det maximalt 3 timmar vilket gör att träningstiden utanför skoltiden ökar. Denna utveckling kan på sikt motverka intresset bland ungdomar att satsa på elitidrott.

Referenser

- Carlsson, R. (1994): *Vägen till landslaget. En retrospektiv studie av framgångsrika ungdomar i sju idrotter*. Högskolan för lärarutbildning i Stockholm. Gotab. Stockholm.
- Carlsson, R.: *Hur liten blir stor*. Svensk Idrottsforskning 2/1999.
- Dagens Nyheter 1999-07-07, 1999-07-11.
- Ds 1999:28. *Att ta sig ton – om svensk musikexport 1974–1999*.
En ESO-rapport till Finansdepartementet.
- Ekerwald, H. (1983): *Den intelligenta medelklassen*. En litteraturstudie över social bakgrund och studieresultat. Acta universitatis Upsaliensis. Uppsala.
- Engström, L.-M. (1990): *Idrottsvanor i förändring*. I *Barn, Ungdom och Idrott*. Idrottens forskningsråd. Malmö.
- Eriksson, B. (1990): *Barns tillväxt och mognad och dess konsekvenser för idrotten*. I *Barn, ungdom och idrott*. Idrottens Forskningsråd. Farsta.
- Eriksson, S. (1989): *Elitidrott – utbildning*. En svensk modell i historiskt perspektiv. Idrottspedagogiska rapporter 32. Göteborgs universitet.
- Eriksson, S. (1997): *Elitidrottarens villkor*. En studie av svenska landslagsidrottarens villkor på 90-talet. Olympic Support. Stockholm.
- Ernerdahl, P. (1998): *Elitidrott och massmedia – en innehållsanalys av tidningarnas sportsidor*. C-uppsats. Högskolan Dalarna.
- Falukuriren 1999-04-07.

- Granström, P-O. & Johansson, M. (1981): *Försöksverksamheten med kombination av gymnasieskolestudier och elitidrott. Delrapport 2 :Idrottslevernans situation och utbildningsresultat.* Pedagogiska rapporter nr 101. Universitetet i Umeå.
- Granström, P-O. (1981): *Försöksverksamheten med kombination av gymnasieskolestudier och elitidrott. Delrapport 4: De icke-antagna elevernas situation.* Pedagogiska rapporter nr 103. Universitetet i Umeå.
- Johansson, M. (1981): *Försöksverksamheten med kombination av gymnasieskolestudier och elitidrott.* Försöksverksamhetens framväxt, några huvudresultat och sammanfattande reflektioner. Pedagogiska rapporter nr 104. Universitetet i Umeå.
- Jonsson, R. (1985): *Ungdom-Idrott-Skola.* Sociologiska institutionen. Uppsala universitet.
- Jonsson, R. (1990): *Ungdom-Idrott-Skola.* I Forsberg, A. (red.): *Barn Ungdom och Idrott.* Idrottens Forskningsråd.
- Jonsson, R. (1990): *Simuniversitetet.* Elitidrott och högskolestudier vid Uppsala universitet. Uppsala universitet. Pedagogiskt utvecklingsarbete nr 92.
- Jonsson, R. (1998): *Elitidrott och högskoleutbildning. En (o)möjlighet?* Högskolan Dalarna. Borlänge.
- Kenttä, G.: *Överträning på gott eller ont?* Svensk Idrottsforskning 2/1999.
- Kritisk utbildningstidskrift 1/1996.
- Malmqvist, P. & Persson, M. (1998): *Elitidrottens vara eller inte vara på högskolor och universitet.* Rapport från Idrottspedagogprogrammet i Umeå. 156/1998.
- Patriksson, G. (1987): *Elitidrott och utbildning.* En internationell översikt. Idrottspedagogiska rapporter 27. Göteborgs universitet.
- Prop. 1994/95:100.
- Prop. 1998/99: 107.
- Riksidrottsförbundet (1980): *Elitidrottaren i Sverige.* Stockholm.
- Riksidrottsförbundet (1993): *Specialidrott på och utanför schemat.* Stockholm.
- Riksidrottsförbundet (1995): *Utvärdering av idrottsplutoner.* Farsta.

- Riksidrottsförbundet (1997): *Information riksidrottsgymnasier* (oktober 1997). Stencil.
- Riksidrottsförbundet (1999): *Vägen till eliten?* Riksidrottsgymnasieverksamheten ur ett elevperspektiv 1982–1998. Stockholm.
- Skolvärlden 15/1983.
- Riksidrottsgymnasier*. Skolverket. Dnr 93 1903. 1994.
- Skolöverstyrelsen. *Försöksverksamhet med kombination av gymnasieskolestudier och elitidrott*. PM. 1975-02-03
- Schelin, B. (1985): *Den ojämlika idrotten*. Lunds universitet. Sociologiska institutionen.
- Skolfs 1994:98.
- Skolvärlden 15/1983.
- Skolöverstyrelsen. *Försöksverksamhet med gymnasieskolstudier och elitidrott*. PM. 1975-02-03.
- SOU 1969:29. *Idrott åt alla*. Betänkande av 1965 års idrottsutredning. Allmänna Förlaget.
- Stråhlman, Owe (1997): *Elitidrott, karriär och avslutning*. Acta universitatis Gothoburgensis. Göteborg Studies in Educational Sciences 117. Göteborg.
- Svensk Idrott 2/1982.
- Svensk Idrott 1989.
- Svensk Idrott 4/1993.
- Svensk Idrott 1/1996.
- Svensk Idrott 3/1999.
- Svensk Idrottsforskning 2/1999.
- UFB 1990/91.
- Wedman, I.: *Vem är en talang?* Svensk Idrottsforskning 2/1999, s. 36-37.
- [www.tennis.se/svtf/RIG/index htm](http://www.tennis.se/svtf/RIG/index.htm), 980922

Summary

Background

The history of the national sports upper secondary school can be traced back to a number of parliamentary bills on youth sport passed in 1965. These led to a government commission of enquiry which in 1969 (SOU 1969:29) presented the first proposal for a combination of elite sport (i.e. at national/international level) and education.

A trial operation initiated in 1972 by the Swedish Sports Federation together with two municipalities was taken over in 1977 by the National Board of Education, allowing changes to be made to the syllabus. The new subject of specialist sport made its first appearance and in 1982 the combination of elite sport and education was established on a permanent basis. The programme was extended throughout the 1980s and start of the 1990s, reaching a high point in 1993/94 when 32 sports had sports upper secondary schools in 49 municipalities, with a total of around 1,800 students in 1992. The number of first-year places was a maximum of 850. The position of the national sports upper secondary school has once again come to the fore in connection with the latest upper secondary school reform.

The overall aim is to make it possible for talented youngsters to combine a focus on elite sport with upper secondary school studies. The original objectives stressed social responsibility with only a limited elite sports element. Today's objectives are more overtly sport-oriented.

A 1981 assessment addressed the issue of future development for sporting youngsters from a more long-term perspective. Interest was primarily focused on work during school hours.

Purpose

This study starts where the 1981 assessment left off and poses the question *What happens after sports upper secondary school?* with the emphasis on further education, entry into the labour market, continued practice of sport and the sporting results achieved when the youngsters reach senior age. Based on the results of the study, another aim is to discuss the position and opportunities of sports upper secondary schools in the education system, economic conditions and developments within elite sport.

About the survey

First a number of schools were chosen which have had sports upper secondary schools since 1982 with sports which existed up to 1993, i.e. the whole of the period studied. We were able to obtain copies of upper secondary school leaving certificates for 664 people (grades survey). The first non-response came when the addresses were updated, as not all could be reached. Those who could be reached by post, 514, i.e. 84%, were asked to fill in a questionnaire. A more detailed analysis shows that the non-response is selective. The values are somewhat more "positive" than if everyone in the sample group had answered, for example when it comes to grades, further education and sports level.

Choices and priorities while at upper secondary school

Sports upper secondary school students are considerably over-represented on the two-year academic programmes compared with the national average, with an equivalent under-representation on the two-year vocationally-oriented courses. Our material shows a higher proportion on three-year courses in 1993. It appears that there has been a significant shift from the two-year social programme to three-year economics and social science programmes. The choice of programme is also related to gender. Girls prefer three-year courses and are only rarely represented on the vocationally-oriented courses.

An overwhelming majority of students believe that the choice of programme was entirely their own. In cases where respondents felt they had been influenced by other people, the results point to the fact that the sports movement, and in certain cases also school staff, influenced the choice in favour of simpler and shorter courses, while influence from parents went in the opposite direction.

Students for whom sport was most important largely chose shorter courses and would largely have chosen different courses if they had not been active in elite sport. Those whose interest in education formed the basis for their choice of programme would often "have taken the same programme again" and fewer of these regret their choice of programme.

At the timetabling stage, when five hours, mainly of language classes, were dropped to make room for specialist sport subjects, approximately a third of students had to take what they were offered, contrary to the intentions of the Upper Secondary School Ordinance. Students who were allowed to choose for themselves also chose to drop languages. A limited number of students chose to drop subjects directly relevant to further education. The pattern is the same for the whole of the period studied.

A third of students think that sport had a negative impact on their studies, while just under half believe it had a positive impact. Girls are more positive than boys.

Taking grades on leaving upper secondary school as a measurement, a detailed analysis shows that results in the academic subjects have become somewhat worse than the national average. This is partly balanced out by higher grades in sports and specialist sports subjects. Girls show significantly better results than boys. Grades vary considerably from sport to sport. The results can be interpreted based on the social foundation of recruitment in various sports. Recent research shows that it is still relevant to talk of middle-class and working-class sports, a fact which is reflected in choice of programme and grades achieved.

Further education

Education after upper secondary school has been studied in two ways, looking at the degree to which students have studied to supplement upper secondary school grades and the degree to which they have carried on with post-secondary education.

40% supplemented their upper secondary studies (comparable statistics for all upper secondary students are not available). The supplementary studies are not directly related to the choice of programme while at upper secondary school, but are related to whether the student would have chosen the same programme had he or she not been involved in elite sport and whether the student has had cause to regret his or her previous choice. A quarter of the supplementary studies were determined in part or in whole by choices made at upper secondary school. Two thirds of the reasons for taking supplementary courses are to do with qualifications and grades for admission to higher education. The supplementary studies have generally been completed over one year at Komvux, (adult education colleges) and mostly after the end of a sporting career. The conclusion is that a conscious choice of courses which differ from the student's preferred choice may result in an extension of upper secondary studies. On the other hand, in the

Swedish school system if a student chooses less demanding studies at upper secondary school in favour of sport, they can always supplement them at a later stage.

Just over half of those included in the study have gone on to some form of post-secondary education, if we include those taking part in higher education at the time of the survey. If the material is made more directly comparable with the calculation basis of education statistics and if it also takes into account the relevant age group, the conclusion is that the proportion of former sports upper secondary school students with higher education qualifications is on a par with the corresponding age group at national level. A notable result is that 47% of women have higher education qualifications, a figure considerably higher than the national average, while men are a little below the national average. The difference between prioritising education and sport when choosing a study programme has a major impact in relation to post-secondary education. Of those who particularly focused on education when choosing their upper secondary study programme, just over 70% have had (some sort of) post-secondary education, compared with around 40% of those who prioritised sport when making their choice.

The proportion who were in higher education in parallel with sport increased from 33% in 1984 to 57% in 1993. The fact that two thirds of those who competed at the highest levels studied at the same time supports the idea that an expanded continuation of the sports upper secondary school in the form of a "sports college" is important for safeguarding the potential nurtured by the sports upper secondary school.

Work situation

At the time of the survey 63% were working full time and 6% part time. 2% were self-employed and 3% were classified under "other employment", which covers parental leave, etc. 21% were studying at college or university and 5% were unemployed or in employment service programmes. The proportion of respondents studying compares quite favourably with the national figure. A detailed study of the small group of those unemployed or in employment service programmes from a sports perspective shows a tendency for these unemployed people to have invested more in sport and been more successful. The study also shows that for a small group a more intense focus on sport combined with low grades and shorter education can result in worse prospects in the labour market.

32% state that being active in sport has in some way affected their choice of career. 20% currently have work more or less directly connected with sport.

Less than a fifth state that they have had sport as their main source of income at any time, i.e. been "sports workers". For 8% of these it has been a case of short periods, while 7% have had sport as their main source of income for 1–2 years and 5% for three years or more. There were no variations between different sports.

25% have either fully or partly opted out of work in favour of sport for shorter or longer periods. This varies from sport to sport. Sports in which we find people who have opted out of work over-represented are notably those which generally require a huge amount of training all year round and those where the Swedish climate means that some training has to take place abroad. This investment in sport is also in direct relation to the level at which the sports person competes. Among those who have competed at levels below national level, only 1% (5 people) of the 514 respondents have opted out of work for the sake of sport, while the figure is 73% for individuals who have competed at world/Olympic level. Opting out of work is equally common for men and

women. During this period just over half have earned all or part of their living directly from sport. A quarter have financed themselves independently or with help from their family. 15% state that they were financed through state benefits or employment service programmes.

Through various questions in the survey we asked the respondents to assess the way sport had affected their working life. When we study the relationship between sports upper secondary school/-sport and future working life, the picture is extremely positive, based on the respondents own assessments. For the majority it appears that they develop attitudes, habits and skills which they believe are beneficial in later life. In part, the situation is different for the majority of those who put most into sport later on and reached the highest levels of competition – here sport "costs" both in terms of working life and finances. The positive result should however be toned down a little on the basis that those who did not respond to the survey are believed to have a more negative point of view and that the material we have gathered only covers those who completed their sports upper secondary school education. We have no information on the impact on those who dropped out of their sports upper secondary school studies.

Sport after upper secondary school

Establishing the sporting level attained is not entirely straightforward. The interpretations we have made of existing documents and the financial investment involved in sports upper secondary school education have resulted in the judgement that the results must be considered at senior level. We have also attempted to establish the level respondents have achieved and the performance level based on best position achieved.

Asked about motivation to focus on a career in elite sport after upper secondary school, 36% state that they never focused on a career in elite sport at senior level. If we see sports upper secondary schools as preparation for a career in elite sport, this

drop off rate of just over a third is relatively large. A number have still taken part in competitions as seniors but a fifth, with an average age of 22 and an age range between 17 and 33, have completely left elite sport. The average age of those who still compete is 26. If we look at participation in competition-oriented sports at the time of the study, 29% of respondents are active.

28% have competed at Swedish national level and 33% have competed at international level. Irrespective of which comparisons are made, the result is that the average level achieved is considerably higher in individual sports than in team sports.

Competing is one thing, achieving a good position is another. A third of former sports upper secondary school students have taken part in competitions at international level, which may be interpreted as relatively successful. If we instead look at the positions gained, the picture is rather different. 53% state results/positions at a level lower than Swedish national championship level. 33% cite results from Swedish national championships and 14% cite results from international competitions. 18% have won medals at Swedish championships, 2% at European championships and 4.5% (19 people) have achieved a position in the top ten at world championships/the Olympic games. For a total assessment of the results in relation to the whole population of sports upper secondary schools, we should calculate these values based on all the material. In this case we find that 28% have results from Swedish national championships and 5% from international competitions. 15% have won medals at Swedish national championships and 5% have either won medals at European championships or achieved a position in the top ten at world championships/the Olympic games.

So a study of positions produces a slightly different picture than a study of participation. If we look at participation at different levels we can state that just over 60% have achieved at least Swedish national competition level, while if we instead ask about best performance, the result for just over half is a level of competition below Swedish national level and only 5% have their best competition results at international level.

How are these results to be evaluated? If we start from the basis that the sports upper secondary school aims to allow a focus on sport parallel with academic studies, the operation can be taken as positive and successful. Many have been given the opportunity to try. Some decided that continuing at senior level was not sufficiently attractive and left or wound down early, while a small group reached the heights of the world elite. However, if we start from the later aim that the sports upper secondary school is an investment in elite sport with a view to students achieving a high elite level as a senior, the results are more modest. If we draw the line for participation and performance in elite sport at Swedish national level, just over half have achieved the target.

The results suggest that women have a more "either/or" attitude to sport – either stop early or become good. Almost half ceased sport before the age of 21 and there is also a larger proportion of women who have never competed at senior level. However, there is also a larger proportion who appear to have been more successful and achieved high levels of competition, while men have to a significantly greater extent remained at a medium level.

Interestingly, measures aimed at shortening or simplifying education have had no impact on sports results. Nor has the order of priority between education and sport when starting at the sports upper secondary school shown itself to have any relevance for sporting achievements at senior level.

Ending elite sporting careers

The average age for ending an elite sporting career stood at 23.3 for those who left the sports upper secondary school in 1984 and 21.2 for those who left in 1993. A possible interpretation of this trend is that increased commitment is required in sport to reach elite standard while at the same time there is an increased demand for higher education in the labour market. The decision to commit to sport at senior level may have taken on more of an "either/or" aspect.

Those in team sports have a longer active career than those in individual sports. Swimmers and athletes are the ones who break off earliest from their elite careers.

Reasons for leaving vary depending on age. The proportion who left for social reasons (education, work, family) increases with age. For those who left before the age of 21 the most common reasons (a total of 60%) are injury or tiring of the business. Several individual comments in the survey indicate a direct link to the work of the sports upper secondary schools.

An analysis of initial motivation and priorities while studying produces results which suggest that the proportion which ended their elite sporting careers primarily because of injury increases among those with a stronger priority on sport and higher sporting ambitions during upper secondary school, while a higher focus on education is more associated with social reasons for leaving elite sport. Women who end their career early state social reasons considerably more often than men do.

A further reason for ending an elite sporting career is the "free fall" after sports upper secondary school, the opportunities from both a social and educational point of view for continuing a career in a way which allows a continued combination of elite sport and work/study/starting a family. It is clear that many feel it difficult to handle the transition from the sports upper secondary school, with its ordered world and access to trainers, friends, board and lodgings, to running their own lives, with the need to earn a living and gain further education, resulting in them rejecting sport. We suspect that the problems may be exacerbated by the selection criteria for admission to the sports upper secondary school for certain sports, prioritising talented youngsters from smaller sports clubs with possibly less qualified trainers and a lack of suitable training partners. Youngsters with good training facilities have often been given sports-oriented upper-secondary education in their home town. For those coming from small clubs, often in small towns, it can be almost impossible to move back home after sports upper secondary school and continue with their sport at the same level as at school. It may be a matter of changing not just club but town when embarking on life after sports upper secondary school.

For the successful and feted athlete this step may not be that major. However, completing a career in (elite) sport is less likely for those who find themselves at the "medium level" in sporting terms and are not attractive to the big clubs.

Many of our results suggest that investment during upper secondary education on the part of society, the sports movement and each individual may not reach its full potential because for many there is no real continuity from youth to the end of school. Profit from investment in sports upper secondary schools is reduced by the fact that the last links in the chain are only available to a few.

In and out of the sports upper secondary school

The main selection criteria for admission to national sports upper secondary schools are performance and motivation. Available research shows that it is difficult, on an individual basis perhaps impossible, to look at 15-year-olds and predict their success and performance at the age of 25. The fact that so many end their careers early can be looked at in this context.

The likelihood of being involved in elite sport as both a junior and a senior is considerably higher for those born in the first quarter of the year, while those born late in the year have a considerably more difficult time. This is a natural expression of the way early development, size, etc. have a major impact on performance in a child's early teenage years.

Sports upper secondary schools have fewer and fewer places (in practice a fall of 50% since 1993), which further exacerbates the problem. The risk of overlooking those who can be brought on as seniors increases as the recruitment base shrinks.

The opportunity of combining university studies and elite sport is out of the question for most people who cannot finance their studies themselves and so study at their own pace. The government

sports bill strengthens the requirement for location preference²³ to be given to elite sports people for admission to higher education, which further worsens the opportunities for developing sports colleges. It is possible that more people will look to continue in countries which offer completely different opportunities for combining elite sport and advanced education.

Both or either/or

The significance of being able to combine a focus on elite sport with other meaningful activities comes across clearly. There is no evidence to suggest that early specialisation in one sport is significant for a successful career at senior level. Focusing totally on sport during teenage years, ruling out upper secondary education, entails a major risk. Allowing sport to take precedence over school work can have serious implications for the future of the youngster. The results also show that those who allow sport to come before study have been no more successful than those who took the same educational path as they would have without the sport. A holistic approach with several components has a more positive outcome for most people than a one-sided focus on sport. The exception is the very few who at an early age become successful professionals.

Now and in the future

The government sports bill takes a positive view of the significance of having a Swedish elite which can compete internationally. The national sports upper secondary school is seen to fulfil an important function. At the same time, the number of places available is being

²³ This is a system where an elite sports student who has sufficient grades to attend a course at one university may elect to attend a different university with better sports facilities, regardless of whether that institution has higher entry requirements.

cut and the number of sports with a sports upper secondary school is falling, which is not particularly in keeping with the bill's statement that "opportunities should be created for all sports people to become more competitive on the international stage." From an overall perspective, national sports upper secondary schools are becoming an increasingly "isolated" option. Opportunities for continuing sport in a sports platoon are shrinking radically because of defence cuts and the chances of developing sports colleges have been damaged because elite sport is no longer guaranteed location preference. Nor does the government sports bill support this option. Investment in the national sports upper secondary school can, to a certain extent, be seen as an uncertain option based on the limited opportunities for the continued combination of elite sport and education/work.

A survey of sports people in national teams in a selection of different sports shows that the proportion who studied at a sports upper secondary school varies from sport to sport, ranging from all to none. The majority of those at national team level, particularly in the major team sports, did not attend a sports upper secondary school. The cuts in the number of places and the move towards focusing on the elite are unlikely to improve the situation. For the potentially successful seniors a broadening, e.g. through the development currently underway within the major team sports of regional sports upper secondary schools, would be of benefit.

An attempt to estimate very roughly the costs of national sports upper secondary schools show major variations between sports. The individual cases studied here show that the extra costs for sport amount to between SEK 60,000 and SEK 85,000 per student per year. Approximately two thirds of these costs are covered by the municipality. Intermunicipal payment for the education programme amounts to an average of approximately SEK 30,000.

Finally it can be stated that an emphasis on the significance of Swedish elite sport at international level is not being backed up by a development of the education system. A reduced number of places, fewer hours of specialist sport on the timetable and the removal of location preference for admission to university represent a trend which reduces the chances of achieving an elite at senior level. The opportunities available for introducing the subject

of specialist sport on a regional and local basis offers the potential for broadening the recruitment base. However, such a development is purely a matter for municipalities, not taking into account sports policy.

Main conclusions

From the results of the survey and the consequences of a number of the more general statements, we can draw the following conclusions.

From a sports point of view, continued investment in national sports upper secondary schools for the major team sports is not particularly justified.

However, continued investment in national sports upper secondary schools is justified in the following cases:

- Where taking part in the sport is affected by special climatic conditions or access to special conditions, either geographically or with respect to facilities – e.g. downhill skiing, sailing, golf.
- Where the number of youngsters active in the sport is so limited that a person risks being the only one in the club.
- For sports in which access to qualified trainers is limited.

Regional sports upper secondary schools could be set up for sports such as orienteering and swimming, with a good spread across much of the country, a certain depth of youth interest and access to qualified full-time and part-time trainers in the larger, more established clubs.

The study shows that the choice of study programme is, to a certain extent, adapted according to the sport and that there has been a concentration of sports students on the same programmes, partly for administrative reasons. These measures can be seen as negative from an overall point of view. The relatively extensive need for supplementary upper secondary studies can be viewed in this context. Nor have we found anything to support the view that these types of measures have resulted in greater sporting success. For the individual, full responsibility means being able to choose

your desired courses. This position conflicts in part with the fact that many of today's sports upper secondary schools are located in smaller municipalities which offer a limited choice of study programmes.

The overwhelming majority of youngsters who have had a sports upper secondary school education see it as a positive experience which is important to their future. Of course we would like to see all youngsters leaving upper secondary school with such experience regardless of the focus and content of the education.

Förteckning över ESO:s rapporter

Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi (ESO) är en kommitté (B 1981:03) under Finansdepartementet.

I Ds-serien har ESO tidigare utgivit följande rapporter

1982

Perspektiv på besparingspolitiken (Ds B 1982:3)

Inkomstfördelningseffekter av livsmedelssubventioner (Ds B 1982:7)

Perspektiv på budgetunderskottet, del 1. Budgetunderskottens teori och politik. Statens budgetfinansiering och penningpolitiken (Ds B 1982:9)

Offentliga tjänster på fritids-, idrotts- och kulturområdena (Ds B 1982:10)

Ökad produktivitet i offentlig sektor – en studie av de allmänna domstolarna (Ds B 1982:11)

1983

Staten och kommunernas expansion – några olika styrmedel (Ds Fi 1983:3)

Enhetligt barnstöd? (Ds Fi 1983:6)

Perspektiv på budgetunderskottet, del 2. Fördelningseffekter av budgetunderskott. Hushållsekonomi och budgetunderskott (Ds Fi 1983:7)

Minskad produktivitet i offentlig sektor – en studie av PRV (Ds Fi 1983:18)

Driver subventioner upp kostnader? – prisbildningseffekter av statligt stöd (Ds Fi 1983:19)

Administrationskostnader för några transfereringar (Ds Fi 1983:22)

Generellt statsbidrag till kommuner – modellskisser (Ds Fi 1983:26)

Produktivitet i privat och offentlig tandvård (Ds Fi 1983:27)

Perspektiv på budgetunderskottet, del 3. Budgetunderskott, portföljval och tillgångsmarknader. Modellsimuleringar av offentliga besparingar m.m. (Ds Fi 1983:29)

Fördelningseffekter av kommunal barnomsorg (Ds Fi 1983:30)

Administrationskostnader för våra skatter (Ds Fi 1983:32)

1984

Vem utnyttjar den offentliga sektorns tjänster? (Ds Fi 1984:2)

Perspektiv på budgetunderskottet, del 4. Budgetunderskott, utlandsupplåning och framtida konsumtionsmöjligheter. Budgetunderskott, efterfrågan och inflation (Ds Fi 1984:3)

Konstitutionella begränsningar i riksdagens finansmakt – behov och tänkbara utformningar (Ds Fi 1984:7)

Är subventioner effektiva? (Ds Fi 1984:8)

Marginella expansionsstöd – ekonomiska och administrativa effekter (Ds Fi 1984:12)

Transfereringar och inkomstskatt samt hushållens materiella standard (Ds Fi 1984:17)

Parlamentet och statsutgifterna – hur finansmakten utövas i nio länder (Ds Fi 1984:18)

Återkommande kostnads- och prestationsjämförelser – en metod att främja effektiviteten i offentlig tjänsteproduktion (Ds Fi 1984:19)

1985

Statsskuldräntorna och ekonomin – effekter på inkomst- och förmögenhetsfördelningen samt på den samlade efterfrågan i samhället (Ds Fi 1985:2)

Produktions-, kostnads- och produktivitsutveckling inom offentligt bedriven hälso- och sjukvård 1960-1980 (Ds Fi 1985:3)

Produktions-, kostnads- och produktivitsutveckling inom den sociala sektorn 1970 - 1980 (Ds Fi 1985:4)

Transfereringar mellan den förvärvsarbetande och den äldre generationen (Ds Fi 1985:5)

Frivilligorganisationer – alternativ till den offentliga sektorn? (Ds Fi 1985:6)

Organisationer på gränsen mellan privat och offentlig sektor – förstudie (Ds Fi 1985:7)

Produktions-, kostnads- och produktivitsutveckling inom vägsektorn (Ds Fi 1985:9)

Skatter och arbetsutbud (Ds Fi 1985:10)

Sociala avgifter – problem och möjligheter inom färdtjänst och hemtjänst (Ds Fi 1985:11)

Egen regi eller entreprenad i kommunal verksamhet – möjligheter, problem och erfarenheter (Ds Fi 1985:12)

1986

Produktions-, kostnads- och produktivitsutveckling inom armén och flygvapnet (Ds Fi 1986:1)

Samhällsekonomiskt beslutsunderlag – en hjälp att fatta beslut (Ds Fi 1986:2)

Effektivare sjukvård genom bättre ekonomistyrning (Ds Fi 1986:3)

Effekter av statsbidrag till kommuner (Ds Fi 1986:7)

Byråkratiseringstendenser i Sverige (Ds Fi 1986:8)

Svensk inkomstfördelning i internationell jämförelse (Ds Fi 1986:12)

Offentliga tjänster – sökarljus mot produktivitet och användare (Ds Fi 1986:13)

Kostnader och resultat i grundskolan – en jämförelse av kommuner (Ds Fi 1986:14)

Regleringar och teknisk utveckling (Ds Fi 1986:15)

Socialbidrag. Bidragmottagarna: antal och inkomster. Socialbidragen i bidragssystemet (Ds Fi 1986:16)

Produktions-, kostnads- och produktivitsutveckling inom den offentligt finansierade utbildningssektorn 1960 - 1980 (Ds Fi 1986:17)

Offentliga utgifter och sysselsättning (Ds Fi 1986:29)

1987

Att leva på avgifter – vad innebär en övergång till avgiftsfinansiering? (Ds Fi 1987:2)

Vägar ut ur jordbruksprisregleringen – några idéskisser (Ds Fi 1987:4)

Kvalitetsutvecklingen inom den kommunala äldreomsorgen 1970 - 1980 (Ds Fi 1987:6)

Produktkostnader för offentliga tjänster – med tillämpningar på kulturområdet
(Ds Fi 1987:10)
Integrering av sjukvård och sjukförsäkring (Ds Fi 1987:11)

1988

Kvalitetsutvecklingen inom den kommunala barnomsorgen (Ds 1988:1)
Från patriark till part – spelregler och lönepolitik för staten som arbetsgivare (Ds 1988:4)
Produktivitetsutvecklingen i kommunal barnomsorg 1981-1985 (Ds 1988:5)
Prestationer och belöningar i offentlig förvaltning (Ds 1988:18)
Subventioner i kritisk belysning (Ds 1988:28)
Hur stor blev tvåprocentaren? Erfarenheter från en besparingsteknik
(Ds 1988:34)
Effektiv realkapitalanvändning i kommuner och landsting (Ds 1988:51)
Alternativ i jordbrukspolitiken (Ds 1988:54)
Kvalitet och kostnader i offentlig tjänsteproduktion (Ds 1988:60)
Vad kan vi lära av grannen? Det svenska pensionssystemet i nordisk belysning
(Ds 1988:68)

1989

Hur man mäter sjukvård – exempel på kvalitets- och effektivitetsmätning
(Ds 1989:4)
Lönestrukturen och den "dubbla obalansen" – en empirisk studie av löneskillnader mellan privat och offentlig sektor (Ds 1989:8)
Beställare-utförare – ett alternativ till entreprenad i kommuner (Ds 1989:10)
Vad ska staten äga? De statliga företagen inför 90-talet (Ds 1989:23)
Statsbidrag till kommuner: allt på en check eller lite av varje?
En jämförelse mellan Norge och Sverige (Ds 1989:26)
Produktivitetsmätning av folkbibliotekens utlåningsverksamhet (Ds 1989:42)
Bostadsstödet – alternativ och konsekvenser (Ds 1989:47)
Kommunal förmögenhetsförvaltning i förändring: citykommunerna
Stockholm, Göteborg och Malmö (Ds 1989:56)
Hur ska vi få råd att bli gamla? (Ds 1989:59)
Arbetsmarknadsförsäkringar (Ds 1989:68)

1990

Bostadskarriären som förmögenhetsmaskin (Ds 1990:29)
Skola? Förskola? Barnskola! (Ds 1990:31)
Statens dolda kapital. Aktivt ägande: exemplet Vattenfall (Ds 1990:36)
Sjukvårdskostnader i framtiden – vad betyder åldersfaktorn? (Ds 1990:39)
Läkemedelsförmånen (Ds 1990:81)

1991

Målstyrning och resultatuppföljning i offentlig förvaltning (Ds 1991:19)
Metoder i forskning om produktivitet och effektivitet med tillämpningar på offentlig sektor (Ds 1991:20)
Vad kostar det? Prislista för statliga tjänster (Ds 1991:26)
Det framtida pensionssystemet – två alternativ (Ds 1991:27)

Skogspolitik för ett nytt sekel (Ds 1993:31)

Prestationsbaserad ersättning i hälso- och sjukvården – vad blir effekterna?
(Ds 1991:49)

Ostyriga projekt – att styra och avstyra stora kommunala satsningar
(Ds 1991:50)

Marginal effekter och tröskeeffekter – barnfamiljerna och barnomsorgen
(Ds 1991:66)

SJ, Televerket och Posten – bättre som bolag? (Ds 1991:77)

1992

Skatteförmåner och särregler i inkomst- och mervärdeskatten (Ds 1992:6)

Frihandeln ett hot mot miljöpolitiken – eller tvärtom? (Ds 1992:12)

Växthuseffekten – slutsatser för jordbruks-, energi- och skattepolitiken
(Ds 1992:15)

Fattigdomsfällor (Ds 1992:25)

Vad vill vi med socialförsäkringarna? (Ds 1992:26)

Statliga bidrag – motiv, kostnader, effekter? (Ds 1992:46)

Hur bra är vi? Den svenska arbetskraftens kompetens i internationell belysning
(Ds 1992:83)

Slutbudsmetoden – ett sätt att lösa tvister på arbetsmarknaden utan konflikt
(Ds 1992:88)

Kommunerna som företagsägare – aktiv koncernledning i kommunal regi
(Ds 1992:111)

Press och ekonomisk politik – tre fallstudier (Ds 1992:124)

Statsskulden och budgetprocessen (Ds 1992:126)

1993

Presstödet effekter – en utvärdering (Ds 1993:20)

Hur välja rätt investeringar i transportinfrastrukturen? (Ds 1993:22)

Lönar sig förebyggande åtgärder? Exempel från hälso- och sjukvården och trafiken (Ds 1993:37)

Social Security in Sweden and Other European Countries – Three Essays
(Ds 1993:51)

Idrott åt alla? – Kartläggning och analys av idrottsstödet (Ds 1993:58)

1994

Att rädda liv – Kostnader och effekter (Ds 1994:14)

Varför kulturstöd? – Ekonomisk teori och svensk verklighet (Ds 1994:16)

Kvalitets- och produktivitet utvecklingen i sjukvården 1960 - 1992
(Ds 1994:22)

Kvalitet och produktivitet – Teori och metod för kvalitetsjusterade produktivitetmått (Ds 1994:23)

Den offentliga sektorns produktivitet utveckling 1980-1992 (Ds 1994:24)

Det offentliga stödet till partierna – Inriktning och omfattning (Ds 1994:31)

Den svenska insolvensrätten – Några förslag till förbättringar inom konkurshanteringen m.m. (Ds 1994:37)

Budgetunderskott och statsskuld – Hur farliga är de? (Ds 1994:38)

Bensinskatteförändringars effekter (Ds 1994:55)

- Skolans kostnader, effektivitet och resultat** – En branschstudie (Ds 1994:56)
Den offentliga sektorns produktivitet utveckling 1980 - 1992. Bilagor
 (Ds 1994:71)
Valfrihet inom skolan – Konsekvenser för kostnader, resultat och segregation
 (Ds 1994:72)
En Social Försäkring (Ds 1994:81)
Fördelningseffekter av offentliga tjänster (Ds 1994:86)
Nettokostnader för transfereringar i Sverige och några andra länder
 (Ds 1994:133)
Skatter och socialförsäkringar över livscykeln – En simuleringsmodell
 (Ds 1994:135)
En effektiv försvarspolitik? – Fredsvinst, beredskap och återtagning
 (Ds 1994:138)

1995

- Försvarets kostnader och produktivitet** (Ds 1995:10)
Företagsstödet – Vad kostar det egentligen? (Ds 1995:14)
Hushållning med knappa naturresurser – Exemplet allemansrätten, fjällen
 och skotertrafik i naturen (Ds 1995:15)
Vad blev det av de enskilda alternativen? En kartläggning av verksamheten
 inom skolan, vården och omsorgen (Ds 1995:25)
Kostnader, produktivitet och måluppfyllelse för Sveriges Television AB
 (Ds 1995:31)
Hushållning med knappa naturresurser – Exemplet sportfiske (Ds 1995:47)
Invandring, sysselsättning och ekonomiska effekter (Ds 1995:68)
Generationsräkenskaper (Ds 1995:70)
Kapitalets rörlighet – Den svenska skatte- och utgiftsstrukturen i ett integrerat
 Europa (Ds 1995:74)

1996

- Hur effektivt är EU:s stöd till forskning och utveckling?** –
 En principdiskussion (Ds 1996:8)
Reglering som spel – Universiteten som förebild för offentliga sektorn?
 (Ds 1996:18)
Nästa steg i telepolitiken (Ds 1996:29)
Kan myndigheter utvärdera sig själva? (Ds 1996:36)
**Novemberrevolutionen – Om rationalitet och makt i beslutet att avreglera
 kreditmarknaden 1985** (Ds 1996:37)
Samhällets stöd till barnfamiljerna i Europa (Ds 1996:49)
Kommunerna och decentraliseringen – Tre fallstudier (Ds 1996:68)

1997

- Jordbruksstödet** – efter Sveriges EU-inträde (Ds 1997:46)
Egenföretagande och manna från himlen (Ds 1997:71)
Lönar sig arbete? (Ds 1997:73)
Ramar, regler, resultat - vem bestämmer över statens budget (Ds 1997:79)
Fisk och Fusk - Mål, medel och makt i fiskeripolitiken (Ds 1997:81)

1998

Vad kostar en ren? En ekonomisk och politisk analys (Ds 1998:8)

Kommuner Kan! Kanske !- Om kommunal välfärd i framtiden (Ds 1998:15)

Arbetsförmedlingarna - Mål och drivkrafter (Ds 1998:16)

Att se till eller titta på - om tillsynen inom miljöområdet (Ds 1998:50)

Regeringskansliet inför 2000-talet - rapport från ett ESO-seminarium
(Ds 1998:56)

Kommittéerna och Bofinken - Kan en kommitté se ut hur som helst?
(Ds 1998:57)

Staten och bolagskapitalet - om aktiv styrning av statliga bolag (Ds 1998:64)

1999

Med backspegeln som kompass - om stabiliseringspolitiken som läroprocess
(Ds 1999:9)

Rapport från ett ESO-seminarium - Med backspegeln som kompass
(Ds 1999:27)

Att ta sig ton - om svensk musikexport 1974-1999 (Ds 1999:28)

Bostad sökes - en ESO-rapport om de hemlösa i folkhemmet (Ds 1999:46)

Att reda sig själv - en ESO-rapport om rederier och subventioner (Ds 1999:47)

Att snubbla in i framtiden - en ESO-rapport om statliga utveckling och
avveckling (Ds 1999:49)

Regionalpolitiken - en ESO-rapport om tro och vetande (Ds 1999:50)

Samhällets stöd till de äldre i Europa (Ds 1999:61)

Hederlighetens pris - en ESO-rapport om korruption (Ds 1999:62)

En akademisk fråga - en ESO-rapport om ranking av C-uppsatser (Ds 1999:65)

Återvinning utan vinning - en ESO-rapport om sopor (Ds 1999:66)

Dagis och drivkrafter - en ESO-rapport om fördelningspolitik och offentliga
tjänster (Ds 1999:67)

2000

40-talisternas uttåg - en ESO-rapport om 2000-talets demografiska utmaningar
(Ds 2000:13)

Studiebidraget i det långa loppet (Ds 2000:19)

Kroppen och knoppen - en ESO-rapport om idrottsgymnasierna (Ds 2000:21)